

דרשת הרמב"ן לראש השנה

כתיב וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קדש כל מלאכת עבודה לא תעשו והקרבתם אשה לה' זו היא הפרשה של המועד הזה.

והנה צוה הכתוב שנעשה יום טוב ומקרא קודש ביום הזה ולא פירש למה ועל מה, ובשאר כל המועדים מפרש טעם המועד כל אחד ואחד במועדו, כמו שאמר בחג המצות את חג המצות תשמור שבעת ימים תאכל מצות למועד חודש האביב כי בו יצאת ממצרים, והאריך בטעמו בכמה מקומות וצוה להגידו לבנים לדורות כדכתיב והגדת לבנך וגו', ובחג השבועות אמר וחג שבועות תעשה לך בכורי קציר חטים, ואמר וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה, ועוד אמר שבעה שבועות תספור לך מהחל חרמש בקמה תחל לספור שבעה שבועות ועשית חג שבועות לה' אלהיך וגו', הנה צוה שנביא עומר בכורי קציר שעורים ויתיר החדש במדינה, ונספור ממנו חמשים ונביא מנחה חדשה שתי הלחם בכורי קציר חטים ויתיר החדש במקדש, ונעשה חג לה' כי חקות קציר ישמר לנו, והקב"ה חפץ לכבדו מראשית כל בכורי כל כאשר מפורש בתורה, ובחג הסוכות אמר וחג האסיף בצאת השנה באספך את מעשיך מן השדה, לפרש שהם על חקות קציר ואסיף ששמר לנו הקדוש ברוך הוא, אבל בכאן לא פירש כלום ואמר סתם שנעשה ביום זה שבתון וזכרון תרועה, ואמר עוד יום תרועה יהיה לכם, ולא באר הענין כלל.

ובתחלה יש עלינו לפרש מה שאומר בחודש השביעי, כי יכול השואל להקשות לנו היאך זה חדש השביעי והלא כל ישראל קורין אותו ראש השנה, ומפי עוללים ויונקים ראש השנה שמו, וכן קורין אותו רבותינו בתלמוד ואומרים בכל מקום ראש השנה ויום הכיפורים, והכתוב עצמו מורה שזה החודש הוא ראשון וראש לשנה, שנאמר בחג הסוכות בצאת השנה כלומר בחדש שיצאה השנה והשניה מתחלת, וכן אמר תקופת השנה שמקפת וחוזרת כמו לתקופות הימים, ואם הוא ראש השנה החודש שלו ראשון לשנה על כל פנים, שזה קשר של קיימה הוא שהחדש הראשון הוא ראש השנה, שהשנה מחוברת היא מחדשים, ואל יתפתה אדם להפריש ביניהם ולומר שזה לחדשים וזה לשנה, כי הראשון לשנה על כל פנים הוא ראשון לחדשי השנה למי שיודע הדבר בלי שבוש.

ותשובת שאלה זו כי מה שאמר בתורה בניסן החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה אין פירושו שיהיה ניסן ראש, אלא שיהא נקרא ראשון לנו כלומר ראשון לגאולתינו, שנמנה החדשים לגאולתינו שיצאנו ממצרים, כי מנהג התורה שימנו החדשים והימים למצות, שהרי ימי השבוע אין להם שם בישראל, ובשאר האומות כל אחד שמו עליו, כגון הנוצרים שקורין אותם על שם שבעת כוכבי לכת כצנ"ש חל"ם שהם ראשי הימים, ואומרים וכו' +ע'י' בפ'י' רבנו עה"ת בפסוק זכור את יום השבת, ובפירש"י ברכות נ"ט ב'. + אבל בישראל אין להם שם אלא שקורין אותם לשם מצות שבת ואומרים אחד בשבת שני בשבת וכו' כדי שנזכור השבת בכל יום, וזה פשוטו של מקרא שאמר זכור את יום השבת שנזכור אותו תמיד בכל הימים, וכך אמרו רז"ל במכילתא ר' יצחק אומר לא תהא מונה כדרך שאחרים מונין אלא תהא מונה לשם שבת, כלומר כל הימים תהא מונה אליו וממנו, ועל כן לא קראו להם לא שם עצם ולא שם תאר כלל אלא לשם שבת הם נקראים, וכן החדשים לא היה להם שם בתורה ולא בישראל אבל היו ישראל אומרים כמו שהתורה אומרת בחודש הראשון, וכן יהי בשנה השנית בחדש השני נעלה הענין, ובחודש השביעי באחד לחודש וכן כולם, ופירושו בחודש הראשון לגאולתינו ממצרים ובחדש השביעי ליציאת מצרים, וזהו פירוש ראשון הוא לכם שאינו ראשון בשנה אבל הוא ראשון לנו שנקרא אותו ראשון לגאולה שלנו.

ואלו השמות שאנו קורין אותן ניסן אייר סיון, שמות פרסיים הם ולא תמצא אותם לא בתורה ולא בנביאים אלא בכתבי הקדש הנעשים בבבל, ולא בימי מלכות בבל עצמה שאינם בספר דניאל, אלא לאחר שכבשו הפרסיים המלכות הזכרו כן בספר עזרא ובדברי זכריה נביא בבל, ובמגלת אסתר מזכיר אותם בחודש הראשון הוא חודש ניסן כלומר בחודש הראשון לישראל שהוא נקרא ניסן למלכות פרס, וכן בחודש השלישי הוא חודש סיון, והענין הזה הזכירוהו רבותינו ז"ל אמרו בבראשית רבה (פמ"ח ט) וכן בירושלמי (ר"ה פ"א ה"ב) שמות החדשים עלו עמהם מבבל כלומר שמתחילה לא היו להם שמות בישראל עד שיצאנו מבבל והעלינו השמות משם, והסבה בזה לפי שמתחילה נצטוונו למנותם בזכרון גאולת מצרים, וכשיצאנו מבבל ונצטוונו לא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון וגו', חזרנו לקרות חדשינו לגאולת צפון, ולא שנשנה השמות הראשונים ונשכח גאולת מצרים אלא שנצרף שם שמות בבל להודיע ולזכור ששם עמדנו ומשם

הוציאנו ה', וכל זה נתחדש ביציאתנו ממצרים, אבל קודם לכן החדשים הנזכרים בתורה כגון במבול בראשון באחד לחדש ובחדש השני והשביעי והעשירי הנמנים שם, אינן אלא למנין השנים והראשון הוא תשרי שהוא ראש השנה לזרע וקציר וממנו כולם, שכבר הסכימו הכל לדעת ר' אליעזר וקבעו בתפילות זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון, כמו שאמרו בגמרא (ר"ה כ"ז א') כמאן מצלינן וכו', ובתורה מפורש וחג האסיף בצאת השנה ואמר תקופת השנה כמו שהזכרתי, וכן היה הענין עד שיצאנו ממצרים ואז נצטוו לעשות שני מנינים אחד לחדשים ויהיה פ' ראשון ושני ושלישי לגאולה, ואחד למנין השנים ויהיה ראש השנה מתשרי.

וכן אמרו במכילתא החדש הזה לכם לא מנה בו אדם הראשון, כלומר אדם הראשון שהוא ראש ליצירה לא מנה בו שהוא היודע ועד כי תשרי הוא הראשון שבו נברא, אבל אתם תעשו אותו ראשון לכם לגאולתכם, וכן תרגם יונתן בן עוזיאל בירח האיתנים בחג הוא החדש השביעי (מ"א ח') אמר בירחא דעתיקיא קרן ליה ירחא קדמאה וכען הוא ירחא שביעאה, כלומר שהראשונים היו קורין לו קדמאה לבריאתו של עולם ועכשיו הוא ירחא שביעאה ליציאת מצרים, ומה שאמר הכתוב בירח זיו בירח בול בירח האיתנים שמות תואר הן שהכתוב מזכירם בהן, וכן חכמים דורשים אותן (ר"ה י"א א') בירח שנולדו בו איתני עולם וזיתני עולם, ולא היו נקראין כן בפי העם אלא ראשון ושני וכו'.

הרי פרשנו בחודש השביעי, עכשיו נפרש יהיה לכם שבתון.

מהו שבתון שיהיה יום שבתה ומנוחה, ואמרו רבותינו ז"ל (שבת כ"ד ב') שבתון עשה הוא כלומר שתשבתו בו, והנה העושה מלאכה בו ביום טוב עובר בלאו ועשה והשובת בו מקיים עשה, ואמרו בגמרא שבתון עשה הוא והוא ליה יום טוב עשה ולא תעשה ואין עשה דוחה לא תעשה ועשה, ואף על פי שאין כתוב שבתון בחג המצות ולא בחג השבועות, רצו חכמים לומר שהוקשו כל המועדים זה לזה או מהיקישא דסמוכין או מדכתיב אלה מועדי ה' כדאמרו בשבועות (י' א') לענין כפרת שעירי רגלים.

ומצינו במכילתא ושמרתם את היום הזה למה נאמר, והלא כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם, אין לי אלא דברים שהם משום מלאכה דברים שהם משום שבות מנין ת"ל ושמרתם את היום הזה להביא דברים שהם משום שבות, יכול אף חולו של מועד יהא אסור משום שבות והדין נותן וכו' ת"ל ביום הראשון שבתון, והנה הם דורשים שבתון לשבות בו אפילו מדברים שאינן אבות מלאכה ולא תולדותיהן, והיה נראה שזה אסמכתא בעלמא דדברים שאינן משום מלאכה ודאי דרבנן הוא.

ועוד שנו שם במכילתא כל מלאכה לא יעשה בהם אפילו על ידי אחרים, וכתבו רש"י בפירושי החומש אבל לא פירשו, וזה אי אפשר להיות כפשוטו, שאם האחרים האלו ישראל הם עצמם מוזהרין שלא יעשו שום מלאכה, ואין אני מוזהר במלאכתי שלא תעשה על ידי ישראל חברי, אלא שאם מסייע אותו או מטעהו באיסור מוזהר עליו משום ולפני עור וגו', לא משום המלאכה שלו אלא בין במלאכתו בין במלאכת העושה עצמו ואפילו במלאכה דגוי, וכן בכל המצות שבכל התורה כולה וב"ד מצווין עליו להפרישו, ואם אחרים הללו גוים אין אנו מוזהרין מן התורה על מלאכה שהגוי עושה אותה לא ביום טוב ולא בשבת, אלא שיש בה שבות מדבריהם עם האמירה שלנו כמו שאומרים בגמרא (שבת ק"נ א') אמירה לגוי שבות, אלא אסמכתא היא, וכן שנו שם במכילתא כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתך וכו', וכולן אסמכתות בעלמא כמו שרגילין תמיד לדרוש קראי לאסמכתא בתורת כהנים ובספרי.

וכן נמי נוכל לומר במה שאמרו דברים שהם משום שבות מנין וכו' שהוא אסמכתא, ובא לאסור טלטול וכיוצא בו ושיטה על פני המים בדברים שאינן בהם מלאכה, כמו ששנינו (ביצה ל"ו ב') ואלו משום שבות לא עולין באילן ולא רוכבין על גבי בהמה ולא שטין על פני המים וכו', אבל אינו נראה לי כן מפני כי שבות בלשון חכמים נאמר לעולם על איסורין של דבריהם והיאך יתכן לומר דברים שהן אסורין משום שבות של דבריהם מנין מן הכתוב, אבל אם באה הבריתא הזו לסמוך אותם על דבר תורה היה ראוי לומר דברים שאינן מלאכה מנין.

אבל הענין כך הוא, שנצטוו מן התורה במלת שבתון להיות לנו מנוחה ביום טוב שלא נטרח אפילו בדברים שאינן מלאכה, ואם לא אמר אלא כל מלאכת עבודה לא תעשו היה מותר מן התורה כל טורח ועמל שאין בו מלאכה ממש מן האבות ותולדותיהן, ויכול הוא לטרוח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתכות, ולמלא החביות יין ולפנות הכלים ועורות השורים והכבשים והקורות וגם אבנים מבית לבית, ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתות נעולות בלילה יהיו עומסים על החמורים ואף יין וענבים יביאו בי"ט, ויהיה השוק מלא לכל מקח וממכר ותהיה החנות פתוחה והחנוני מקיף והשולחני יושב על

שולחנו והזהובים לפניו ומחליף, וכן הפועלים יהיו יכולים להשכים למלאכתם ויהיו משכירין עצמם כחול לדברים הללו וכיוצא בהם, והותרו ימים טובים ואפילו השבת עצמה שבכל אלו אין בהם לא אב מלאכה ולא תולדה, וכי זהו כבוד שצוה הכתוב ביום טוב וענג שצוה בשבת שלא יוציא גרוגרת אחת מביתו לרשות הרבים, אבל יגלגל זבל שבחצרו כל היום מלמעלה למטה וימלא ממנו קופות ומשפלות לרפת בקר, ויסיע אבנים גדולות אבנים יקרות אבני גזית ויעצב בהם, אם כן אין השבתות מנוחה ואין ימים טובים שבתון אלא מדברי סופרים.

אבל העיקר כך הוא, שהוזהרנו במלאכות בשבת בלאו וכתת ובחיוב סקילה, וכל העושה מלאכה אחת אפילו קטנה שבקטנות שהיא אב או תולדה ענוש כרת ונסקל, והטרחים והעמל כשאינן בהם אב מלאכה ולא תולדה הוזהרנו בהם בעשה דשבתון, וביו"ט נמי המלאכות בלאו והטרח בעשה הזה שהוא שבתון, כלומר יום מנוחה ובטול שנעמד בטלים ולא נעשה דבר, וממנו אמר הנביא וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך וגו', ובאו חכמים והוסיפו בשבתון שלא יטלטל אפילו אבן קטנה, וכן תירגם אונקלוס שבתון ניחא כלומר שינוח, וכן שבת שבתון יהיה לארץ שבת של מנוחה שתנוח הארץ שלא יחרוש ולא יעבוד אותה כלל, וזהו מה שדרשו בזו הבריתא במכילתא שאין בחולו של מועד משום שבות, וזהו מן התורה, שאילו מדבריהם כל דבר שאינו עושה אינו אומר לגוי ועושה (מו"ק י"ב א') שאפילו בשבות דאמירה החמירו בו, וענין זה הגון ומתוקן מאד.

הרי פירשנו מן הפסוק הזה שתי מלות שביעי ושבתון, עכשיו נפרש זכרון תרועה.

כתב רש"י ז"ל בפירושי החומש זכרון תרועה פסוקי זכרון ופסוקי שופרות לזכור להם עקידת יצחק שקרב תחתיו איל, זהו לשוננו, ואם כן צריך היה שיביא גם פסוקי המלכיות מן המדרש שלא יתכן בשום ענין שיזכיר הכתוב פסוקי זכרונות ושופרות ולא יזכיר המלכיות, ורבותינו ז"ל כבר דרשו את כולם מפסוק והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם שאין ת"ל אני ה' אלהיכם ומה ת"ל אני ה' אלהיכם זה בנה אב כל מקום שאתה אומר זכרונות אתה סומך להם את המלכיות, כדאיתא בתורת כהנים ובמסכת ראש השנה (ל"ב א'), אבל הרב רצה לפרש הפסוק שאמר זכרון תרועה ולא אמר יום תרועה והזכיר זכרונות לזכרון ושופרות לתרועה, וכל זה אינו בא כהוגן שכל אלו הדברים אסמכתא בעלמא הם שאין קריאת הפסוקים מן התורה כלל אלא מדברי סופרים הן, ומפורש אמרו בגמרא (ל"ד ב') הולכין למקום שתוקעין ואין הולכין למקום שמברכין, פשיטא הא דאורייתא והא דרבנן, לא צריכא דאע"ג דהא ודאי והא ספק, אבל הרב אינו מדקדק כל כך בפירושי החומש וכותב האסמכתות כמו שמוצא אותם בספרא ובמכילתא.

וכן כתב ביום הכיפורים תעבירו שופר בכל ארצכם ממשמע שנאמר ביום הכיפורים איני יודע שהוא בעשור לחודש אם כן מה ת"ל בעשור לחודש אלא תקיעת בעשור לחודש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תקיעת ראש השנה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בבית דין בלבד, ואלו הבריתות מטעות שהן אסמכתות שהרי מפורש בגמרא בפ' בתרא דראש השנה (כ"ט ב') כי התקיעות כולם של ראש השנה ושל יום הכיפורים נעשות היו בשבת, ואפילו של רשות מותרת בשבת לפי שהיא חכמה ואינה מלאכה, ותוקעין היו בדין תורה בשבת של ראש השנה ושל יום הכיפורים בכל מקום, וענין התקיעה בב"ד תקנת רבן יוחנן בן זכאי היתה לאחר החרבן לפי שגזרו בה מפני שהכל חייבין בתקיעות וכו', והתיר רבן יוחנן בן זכאי בב"ד מפני שאימת ב"ד עליהם, ואין לכל זה ענין בעיקר הכתוב כלל, ומה שהזכירו תקיעת בעשור דוחה שבת נמי לאו דוקא, אלא בא לומר שהיא נעשית בכל יום הכיפורים, כי הדחיה ביום הכיפורים שחל להיות בשבת ושחל להיות בחול אחת היא, שיום הכיפורים כשבת לכל מלאכה בין להוצאה בין לכל המלאכות, כדאמרי' (יומא ס"ו ב') עירוב הוצאה לשבת ועירוב הוצאה ליום הכיפורים.

אבל פירוש זכרון תרועה כמו יום תרועה יהיה לכם, אמר הכתוב שיהיה לנו היום הזה שבתון ויהיה לנו זכרון תרועה שנריע בו ונזכר לפני השם, כענין שנאמר להלן ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם וגו' והיו לכם לזכרון וגו'.

והנה לא נתפרש בתורה התרועה הזאת במה תהיה אם בשופר אם בחצוצרות, וכן לא פירש טעם המצוה הזאת למה התרועה ולמה נצטרך זכרון לפני השם ביום הזה יותר משאר הימים, ולמה יצוה להיותו מקרא קודש כמו שהזכרתי למעלה, אבל מפני שקראו הכתוב יום זכרון ומפני שהוא בחדשו של יום הכיפורים בראש השנה, ירמוז שבו יהיה דין לפני הקדוש ברוך הוא כי במ ידן עמים, בראש השנה יזכור יצוריו וישב לכסא שופט צדק, ואחרי כן בעשרת הימים ישא לפשע עבדיו ויכפר על השבים, כי הזכרון יאמרו אותו הכתובים על הדין בנשפטים, כמו כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו, כל צדקותיו אשר

עשה לא תזכרנה, חטאות נעורי ופשעי אל תזכור כחסדך זכור לי אתה, יען הזכרכם בכף תתפשו, והוא מזכיר עון להתפש, כולם על שעת הדין, וכן זכרה לי אלהים לטובה ואל תמח חסדי.

והנה נתנה לנו התורה הענין הזה ברמז, והיה נודע בישראל מפי הנביאים ואבות קדושים עד משה רבינו, ועדין הוא בידינו קבלה ומפורסם בתלמוד, ומי שזכה להיות מקובל בסתרי התורה יראה הענין יותר מפורש בכתוב ולשון התורה יותר מבואר בו, כי התרועה היא שעמדה לאבותינו ולנו, וכמו שנאמר אשרי העם יודעי תרועה, ומה הכתוב הזה מאשר, הרבה יודעין לעשות תרועה בחצוצרות ובשופרות ואוי להם ואוי למזלם, והרבה שאינם יודעין לתקוע כלל ואשריהם ואשרי חלקם, אלא תרועה היא מדת הדין ולכך אמר תרועה יתקעו למסעיהם, ואומר עליה קומה ה' ויפוצו אויביך וגו', וכן תראה כי חומת יריחו נפלה מפני התרועה דכתיב עד יום אמרי לכם הריעו והריעותם, וכתיב ויריעו כל העם תרועה גדולה ותפול החומה, ולפי שהיא היתה תחלה בכבוש הארץ רצה הקדוש ברוך הוא שתהיה מדת הדין מתוחה כנגדם ולכך היתה חרם, ואונקלוס רמז זה שתרגם ותרועת מלך בו ושכינת מלכהו ביניהו, ולפי שהתרועה מדת הדין אמר אשרי העם יודעי תרועה שמקרבת אליה הדעת כי הידיעה תאמר על הדבקות כמו והאדם ידע וגו', בתולה ואיש לא ידעה, ואמר יום תרועה יהיה לכם כי היום יהיה לנו, ולא הוצרך להזכיר שופר כי השופר רמז ביום והתרועה בו, והנה פירש הכתוב כי הוא יום דין ברחמים, והוא שאמר באשרי העם יודעי תרועה כי תפארת עוזמו אתה כי תפארת מדת רחמים ועז מדת הדין, ואלו דברים מסתרי התורה הם ואין ראוי לדבר בהם ברבים וגם לא לכל היחידים, ועשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים רמז לעשרת ספירות, כי ביום הכיפורים יתעלה בהם ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש כידוע בקבלה, וגם יש בזה אות בשמים שהחודש הזה מזלו מאזנים, והוא בחודש הזה מזל הצומח, להגיד כי בו פלס ומאזני משפט לה', כמו טלה בניסן שמורה על ענין הפסח שהיו המצרים עובדים לו שהיה מזל ארצם לפי דעתם, והיה במעלתו ובמבט טוב להם והשפילו הקדוש ברוך הוא וצוה לישראל לשחטו, והוא שאמר מכור הברזל ממצרים כמו שאמר ראו וכו'. +א"ה, כנראה הכונה ראו כי רעה נגד פניכם (שמות י' י') ועי"ש ברש"י ממדרש, ובנ"א כתוב כמ"ש ר' אברהם וכו', ועי' אבן עזרא שם. +

הנה אמרנו שהוא יום דין והוא פירוש יום תרועה וזכרון תרועה, והוא דבר מפורש בדברי רבותינו כמו ששינו (ט"ז א') בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, ואמרו שלשה ספרים נפתחין בראש השנה וכו', וכן הרבה בדבריהם.

ועכשיו אנו צריכים לפרש מהו הדין הזה שאדם נידון בו, והלא אמרו חכמים ז"ל כי בשעת מיתתו של אדם נידון, כמו שאמרו בפרק קמא דתענית (י"א א') בשעת פטירתו של אדם כל מעשיו נפרטין לפניו ואומרים לו כך וכך עשית ביום פלוני והוא אומר הן וכו' ולא עוד אלא שמצדיק עליו את הדין ואומר יפה דנתוני וכו', וכן במקומות הרבה, ואם נאמר שאדם נדון בראש השנה ונחתם ביום הכיפורים, אם כן אין דינו בשעת מיתה אלא על מה שעשה מראש השנה עד יום המיתה, ורבותינו אומרים בפירוש שכל מעשיו נפרטין לפניו, עוד הזכירו חכמים שיום הדין הוא לעתיד לבא בזמן תחיית המתים כמו ששינו (סנהדרין ק"ז ב') דור המבול אין להם חלק לעולם הבא ואין עומדין בדין אנשי סדום אין להם חלק לעוה"ב אבל עומדין בדין, ויום הדין זה מזכירין אותו רבותינו ז"ל בהגדות ובמדרשים וקורין לו יום הדין הגדול, ואמרו בפ"ק דע"ז (ב' א') כל המצות שישראל עושין בעולם הזה באות ומעידות עליהם לעולם הבא שנאמר יתנו עדיהם ויצדקו אלו ישראל ישמעו ויאמרו אמת אלו אומות העולם, ושם אמרו לעתיד לבוא מביא הקדוש ברוך הוא ספר תורה ומניחו בחיקו ואומר כל מי שעסק בזה יבוא ויטול שכרו מתקבצין כל אומות העולם וכו', (נ"א, מתקבצין ובאין כל אומות העולם בערבוביא ואומר להם הקדוש ברוך הוא אל תכנסו לפני בערבוביא), וכן הרבה בדבריהם, ובכאן שנו בבבב"א שלש כתות ליום הדין ופי' רבנו שלמה כשיחיו המתים.

אבל כך הוא הענין הזה, בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו ונדון כל אחד ואחד בעניני העולם הזה, אם זכה לתת לו חיים ושלוה ועשר ונכסים וכבוד או נתחייב למות בשנה זו או ליסורין וצער ועוני, כללו של דבר על כל ענין שבגוף ושבועולם הזה כגון בני חיי ומזוני, אבל אינו נידון על הנפש אם תזכה לגן עדן ולחיי העולם הבא או תתחייב לגיהנם ואבדון, כך תקנו לנו חכמים בתפלה זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון וכו' ועל המדינות בו יאמר וכו', ואמרו על המדינות כלומר דין הרבים שהעולם נדון אחר רובו, והזכירו בהן חרב ושלוה ורעב ושובע, וחזרו ואמרו ובריות בו יפקדו שהוא דין כל יחיד ויחיד והזכירו בו חיים ומות, וכן בגמרא אמרו שלשה ספרים נפתחין בראש השנה צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, הזכירו בכאן חיים ומיתה ולא

אמרו לגיהנם ולחיי העולם הבא כמו שהזכירו בבריתא הסמוכה שם בשלש כתות ליום הדין, ועוד אמרו (ב"ב י' א') כשם שמזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה כך חסרונו קצוב לו מראש השנה, שבכל הריוח וההפסד אדם נידון ביום זה.

אבל מה שאמרו אי זו לרעב אי זו לשובע, יש מפרשים שזה על הרעב שבא במדינות מחמת עצמן כגון רעב של מצור כענין הרעב והשובע שבא בשומרון בימי אלישע וכיוצא בזה, וכן הרעב והשובע הבא מחמת גופו של אדם אוכל ואינו שבע או שמתברך מזונו במעיו, אבל רעב ההווה בעולם כגון של תבואה ושל פירות האילן אינו בראש השנה, שהרי שנינו (ט"ז א') בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן ובחג נידונין על המים, אבל בירושלמי מצינו כלשון הזה אית תניי תני כולהון נידונין בראש השנה וגזר דין של כל אחד ואחד מתחתם ביום הכיפורים, ואית תניי תני כל אחד ואחד נדון בזמנו ומתחתם בזמנו, מתניתין כמן דמר כולהון נדונין בזמנן וגזר דין של כל אחד ואחד מתחתם בזמנו דתנין ובחג נדונין על המים, מילתיה דרב אמרה כולהון נידונין בראש השנה וגזר דין של כל אחד ואחד מתחתם בראש השנה דתני בתקיעתא דבי רב זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון וכו', וכן הברייתא השניה בגמרא (י"ז ב') הרי שהיו ישראל רשעים גמורים בראש השנה ופסקו להם גשמים מועטים ולבסוף חזרו בהן וכו' הכי משמע דעל המים נמי נדונין בראש השנה, וכן המעשה שהזכירו במסכת ברכות (י"ח ב') מעשה בחסיד אחד שנתן דינר לעני בערב ראש השנה בשני בצורת והקניטתו אשתו והלך ולן בבית הקברות וכו' שמעתי מאחורי הפרגוד שכל הזורע וכו' כך הוא שעל הכל נדונין בראש השנה, ומ"מ דרשא דר' עקיבה אמת הוא מפני מה אמרה תורה הביאו לפני עומר בפסח וכו' שרצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל שיתרצו לפניו בכל מין ומין בזמנו כדי שיכתבם לזכות בשעת הדין בראש השנה.

כללו של דבר ראש השנה יום הדין הוא לעולם הזה, ושעת מיתתו של אדם הוא יום הדין שלו שהוא נדון בנפשו על אותו עולם שהוא עולם הנשמות, וכל מעשיו נפרטין לפני בוראו ית' ואם תזכה נפשו לגן עדן העליון והתחתון ולא יזו מעלה ממנו, או תתחייב נפשו לגיהנם ויסורין הרבים ובאיזה דין תתחייב להיות נדונת בו, הרי למדנו יום הדין לגוף ויום הדין אחר לנפש.

עוד יש יום דין אחר שהוא יום דין לשניהם לגוף ולנפש, והוא שהנביאים מזכירין אותו ומפליגין עליו כענין שנאמר הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וגו', ואומר הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' וגו', והיום הזה הוא בתחילת תחיית המתים והוא הנקרא יום הדין הגדול, וכל באי העולם שמבראשית נידונין בו בגוף ובנפש, אם ראוי זה לתחיית המתים ולנועם הגוף והנפש בכל אותן הזמנים המתגלגלין ובאין אחרי כן, ולאי זו מעלה יזכה מהם, או יתחייב זה שלא יחיה וישאר בגיהנם במקום שהוא שם, או שיכפל עליו עונש יתר ממדה רעה לקשה ממנה, וזו היא מה שהזכירו במשנה (סנהדרין ק"ז ב') אין עומדין בדין ועומדין בדין, והזכירו בבריתא (ט"ז ב') שלש כיתות ליום הדין צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיי העולם הבא ורשעים גמורים נכתבים ונחתמין לאלתר לגיהנם, וכן הזכיר יונתן בן עוזיאל בתרגום כי לא ביד יקחו (שמאל ב' כ"ג ו') בכך לית פורענותהון ביד אנש אלהין באשתא עתידין לאיתוקדא כד יתגלי בי דינא רבה למיתב על כורסי דינא למידן ית עלמא, ובתרגום תהלים (ע"ג) כחלום מהקיץ וגו' והיך חלמא מן גבר רוי דמיתער משנתיה ליום דינא רבא באיתערותהון מן בית קבריהון ברגוז דמותהון תברוניה, והכתוב אומר (דניאל י"ב) ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם וגו', והרמב"ם ז"ל כתב בהלכות תשובה כלשון הזה כשם ששוקלים עונות האדם וזכיותיו בשעת מיתתו, כך שוקלין עונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכיותיו ביום טוב של ראש השנה, וכך כתב עוד הבריתא של שלש כתות הן ליום הדין עם הדין הזה של ראש השנה, ונראה מדבריו שלא דקדק בכך.

מ"מ למדנו לראש השנה שהוא יום הדין לכל העינים שבעולם הזה, וכמו שאמרו במימרא זו שלשה ספרים נפתחין בראש השנה וכו' שאלו השלשה ספרים כל באי העולם הם כוללין.

ויש לשאול והיאך פסק ר' יוחנן פסק הדין הגדול והעמוק הזה שכל רזי עולם תלויין בו צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לחיים וכל הרשעים מתים, וכי כל הרשעים מתים והצדיקים חיים, ולמי כל חמדת העולם אלא לרשעים, (נ"א: וכי כל הצדיקים חיים וכל הרשעים מתים, והלא עולם וכל חמדה שלו לרשעים הוא.) והכתובים צווחי כנגדו יש צדיק אובד בצדקו, וכתוב כי יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים, וכל שכן שפסק רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה שהכתוב אומר ויש רשע מאריך ברעתו, וכל הנביאים אינן תמהין אלא על זה, אמר ירמיהו צדיק אתה ה' כי אריב אליך וגו', ואמר חבקוק למה תראני און ועמל וגו' כי רשע מכתיר את הצדיק, וכי לא ראה זה החכם ספר איוב מעולם שהוא מלא תוכחות על זה, וחביריו היו אומרים מתחילה כן כי הצדיקים מתקיימין והרשעים נכרתין, ואיוב נצחן עד שחזרו והאריכו העינין להכרתת זרעם אחריהם, ואיוב הלעיג עליהם כי מה חפצו בביתו אחריו, ואלהיה השיב

עליהם וכעס, והקב"ה הצריכם כפרה על זה כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב, ומשנה שלימה שנינו (אבות פ"ד מט"ו) אין בידינו משלות רשעים ואף לא ייסורי הצדיקים, וגרסת ספרי ספרד אין בידינו משלות הרשעים אף לא מייסוריהן של צדיקים, כלומר אין בידינו כלום לא מזה ולא מזה.

ורבותינו ז"ל מהפכים קערה זו אמרו במסכת קידושין (ל"ט ב') כל מי שזכותיו מרובין מעונותיו מריעין לו ודומה כמי ששרף כל התורה כולה ולא שיר ממנה אפילו אות אחת, וכן במדת הרשעים אמרו שם וכל שעונותיו מרובין מזכותיו מטיבין לו ודומה כמי שקיים כל התורה ולא חיסר ממנה אפילו אות אחת, ומשה רבינו ע"ה פירש דבר זה בפסוק ומשלם לשונאיו וגו' כמו שתירגם אונקלוס, ואמרו רבותינו (מנחות כ"ט ב') כי הקדוש ברוך הוא הראה לו למשה ר' עקיבה ותורתו, אמר לו רבונו של עולם הראיתני תורתו הראיני שכרו, הראהו שהיו מחתכין בשרו במקולין, אמר לו רבונו של עולם זו תורה וזו שכרה, אמר לו שתוק כך עלה במחשבה לפני.

אבל המימרא הזו נאמרה בחכמה ועל פי ההגיון, שידוע הוא לכל מבין עם תלמיד שאין נדונין בעולם אלא ארבעה, וכן כל הדברים מושלמין בריבועים, והנדונין כולם ארבעה חלקים הם, אחד שלא יבא לפני בית דין, והשני שבא לפניו ולא גמרו דינו, והשלישי שחייבוהו ב"ד, והרביעי שזכוהו ב"ד, החלק הראשון בכאן בטל שהכל עוברין לפני הקדוש ברוך הוא אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און, נשאר בנדונין שלשה, כל הזוכה בדינו נקרא צדיק גמור, כל המתחייב בדין נקרא רשע גמור, המעויין שמשקלו שוה לכאן ולכאן נקרא בינוני, אם כן הרשע הגמור המוחלט שעבד ע"ז ועשה גילוי עריות ושפיכות דמים ועשה מצוה אחת לבדה שדינו בפני הקדוש ברוך הוא לשלם לו שכרה בעולם הזה שיחיה השנה הזאת, נקרא בכאן צדיק גמור לפי שנצטדק בדין, עד שיהיה אחאב שנאמר בו הראית כי נכנע אחאב וגו' נקרא צדיק גמור באותו הדין, וכן רשעים גמורים לאלתר למיתה אפילו קיים כל התורה כולה והורה הלכה לפני רבו ונתחייב מיתה בכך, נקרא בכאן רשע גמור לפי שהוא מחוייב בדינו, נמצא כל הכתובים לחיים שזכו לחיות עד ראש השנה הבא כולם צדיקים גמורים בדינם, וכל הנכתבים למיתה שימותו בשנה היא כולם רשעים גמורין בדינם, וכל לשון התורה כך הוא והצדיק את הצדיק והרשיעו את הרשע, צדיק ורשע בדין זה, וכן ונקי וצדיק אל תהרוג, וכן מה שהזכירו חיים ומיתה אין בימים בלבד, אלא תפסו להם חיים אב הטובות כולן ומיתה אב לרעות כולן, וכינו כל העונשין שבעולם נגעים ומיתת בנים ועניות וכל מאורעות רעות של גוף בכנוי מיתה, וכן כל הטובות עשר ונכסים וכבוד ובנים ושלוה ובריאות בכלל חיים, וכן עושין הפסוקים בכל מקום, זהו פירוש מימרא זו בלא קושיא ובלא פיקפוק.

עכשיו פירשנו זכרון שהוא יום דין, וכן תיקנו חכמים בתפילה את יום הזכרון הזה כלומר יום הדין.

עכשיו נפרש תרועה שצותה התורה ולא ביארה בפירוש אם היא בשופר או במצלתיים כדכתיב בצלצלי תרועה או בחצוצרות דכתיב וחצוצרות התרועה בידו, קבלו חכמים וראו מן הנביאים עד משה רבינו מפי הגבורה שהתרועה בשופר, ובאמת שכן הוא משמען של פסוקים הללו שהרי הכתוב אומר וביום שמחתכם וגו', (וכן) [וכאן] במועד הזה צוה בתרועה סתם ואחר כך אמר והקרבתם אשה לה', נלמוד מזה בביאור שאין תרועה זו התרועה ההיא, שאותה היא על הקרבן וזו אינה על הקרבן, אבל היא חובה ליום בכל ישראל, והיא בשופר שעדין לא צוה על החצוצרות, וכשצוה עליהן פירש כל מה שנעשה בהן והיו לך למקרא העדה וגו' וביום שמחתכם ובמועדיכם וגו', וכי תבאו מלחמה בארצכם, ולא אמר וביום הזכרון והרעותם מלבד תרועה שעל הקרבנות, וסתם כל תרועה בשופר היא כמו ביום הכיפורים שנאמר והעברת שופר תרועה, ולרבותינו עוד בגמרא מדרשים בגזירה שוה ובהיקישא שמצות התרועה הזאת בשופר.

והשופר הזה האריכו בו רבותינו לפרש לנו מהותו ואיכותו, וכן פירשו לנו בתרועה עצמה מהותה ואיכותה.

שנו תחילה כל השופרות כשרין חוץ משל פרה מפני שהוא קרן אמר ר' יוסי והלא כל השופרות נקראו קרן שנאמר והיה במשוך בקרן היובל כשמעכם את קול השופר וגו', ופי' הלכה זו שכל קרני החיות והבהמות אם עשה מהן שופר כשרין חוץ משל פרה מפני שהכתוב קורא אותו קרן דכתיב בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו, ור' יוסי הקשה להם או חלק ואמר דקרן ושופר שם אחד הוא שהרי של יובל נקרא שופר ונקרא קרן, ואמרו בגמרא דלרבנן ודאי כל השופרות נקראו קרן ונקראו שופר אבל של פרה נקרא קרן שנאמר וקרני ראם קרניו ולא מצינו שנקרא שופר לפיכך פסול, ואף על פי שאנו מכשירין של יעל ושל שאר מיני חיות שלא נזכרו בתורה ולא איקרו לא קרן ולא שופר, מ"מ כולם בכלל הכשר הם עד

שיזכירם הכתוב בשם פסול, ובגמרא ובירושלמי מוסיף עוד טעם אחר שפוסל של פרה משום קטיגור של עגל.

והקשו בתוס' ולמה שנו חוץ משל פרה ולא הזכירו שור כדכתיב, והיה לו לומר חוץ משל בקר סתם, ולא תירצו בדבר זה כלום, אבל אמרו ולא ידענא אמאי נקט הכי, ואני אומר שאין זאת קושיא דמתני' רבותא קמ"ל לפי שהשופר הזה ראוי הוא ואין פסולו אלא בשמו מפני שהכתוב הזה קראו קרן, סד"א דוקא של שור הוא פסול מדכתיב בכור שורו אבל דפרה לא אשכחן דאיכרי קרן וליתכשר קמ"ל שהכל מין אחד, אי נמי דפרה איכרי שור דכתיב ושור או שה וגו' ותרגם אונקלוס ותורתא דקסבר אין חוששין לזרע האב, וכן פרש"י וכן פסק רבינו אלפסי.

ויש להקשות עוד היאך שנינו כל השופרות כשרין והלא של ראם נמי פסול דאיכרי קרן דכתיב וקרני ראם קרניו וכתוב ומקרני ראמים עניתני, וראם יש לו קרנים נאות כמו שהזכירו בספרי שור כחו קשה ואין קרניו נאות וראם קרניו נאות, אם כן קרני ראם ראויות הן לשופר נאה ולמה הוא פסול ששמו כשל פרה, ואפילו להנך לישי דמתרצי בגמ' משום קטיגור ומשום שנים ושלושה שופרות, מ"מ מתני' מפני שהוא קרן קתני דשם קרן פסלה, וכל שכן ללישנא קמא דלא מוסיף במתניתין חדא ועוד, ויש מתרצים חוץ משל פרה מפני שהוא קרן וכל שנקרא קרן קתני, ומשום דלא שכיחא ליה לא אדכר של ראם, דראם דבר גדול ומופלג הוא כדאמר בבראשית רבה (פ' ל"א) גבי מבול ובמסכת חולין (ע"י זבחים ק"ג ב'), ואינו ביד אדם, וכתוב ביה נמי (איוב ל"ט) התקשר רים בתלם עבותו, עוד הקשו ולימא נמי של גדי פסול דכתיב (דניאל ח') והצפיר השעיר קרן חזות בין עיניו, וי"ל גדי נמי נקרא שה דכתיב שה כשבים ושה עזים, ושל שה שופר הוא דכתיב שופרות היובלים, כל זה פי' המפרשים ז"ל במשנה זו.

ואני אומר במחילה מהם שאין בכלל השופרות אלא הקרנים החלולים שיש להם זכרות בפנים וגלדן נקלף מן הזכרות כגון של כבשים ושל עזים ושל יעלים, אבל קרני רוב החיות שהן עצם אחד אין שמם בלשון הקודש שופר אלא קרן שמם, ומתני' הכי קתני כל השופרות שהן קרנים חלולים שנטלו זכרותן מהן כשרין חוץ משל פרה מפני שהוא קרן שהכתוב קראו בשם הפסולים, ומעתה אין קושיא משל ראם דעצם אחד הוא שכן קרני רוב החיות, וחוזקו מורה עליו, ובודאי הוא וכל המינים הדומין לו פסולים, וכן מה שהקשו מן הכתוב והצפיר השעיר קרן חזות, לפי שיטה זו אינה קושיא, מפני שהיה במראה הנבואה וראה אותם עצם אחד להורות על תקפו, וכן ראה אותו בין עיניו להודיעו גבורת הצפיר ההוא ואינו כן בשאר הצפירים, וחזות לדעתי גדולה למראה כמו חזות קשה וגו', וכל זה מראה נבואה לא מעשה כלל, וראה למה שאמרנו שקרנים העצמיים פסולין לשופר מדקאמר בגמ' (כ"ז ב') קדחו בזכרותו יצא מהו דתימא מין במינו חוץ קמ"ל, מדקאמר דאינו חוץ אלמא אין התקיעה כשרה בזכרות אלא בעליונו של קרן שהוא השופר, אלא שאין הזכרות חוץ בו משום דהוא מין במינו, וכיון שהזכרות פסול אף כל שאין בו אלא זכרות פסול, ואין שם שופר אלא בנקבות.

ודבר זה אני חדשתיו בילדותי והרציתי הדבר לפני רבני צרפת אל הרב ר' משה בר' שניאור במונלפיאן ואל אחיו ר' שמואל ואל הרב ר' יחיאל בפריש על ידי קרובי הרב ר' יונה ז"ל שלמד שם, עמדו כולם ואמרו הנה אמת הנה נכון, אבל מקצתם אמרו שכבר ראה רבינו שמשון דבר זה ורמזו בתוספות לפי שכתב תימה דלא קתני חוץ משל פרה ושל ראם וכו', ושמה אינן חלולין ואינן ראויין לשופר, זה לשונו, וכשחזרו הדברים לפני אמרתי אם רבינו שמשון אמרה כל שכן וכל שכן שהיא טובה ונקבע בה מסמרות, אבל אמרי גמלא דמר אקבא רקדא הא גמלא והא קבא והא מר (ע"י יבמות מ"ה ב'), שהיה לו לומר של ראם מעצמן הן פסולין לפי שאינן חלולין ואף על פי שקדחן אין שמם שופר, והיה צריך להביא ראייה לדבר כמו שאמרנו, אבל עכשיו לא אמר אלא שאין ראויין לשופר שאין דרך בני אדם לעשותו מהן וקתני של פרה דראוי ושכיח והוא הדין של ראם אם שינה המנהג ועשה שופר דתליא בהכי מפני שנקרא קרן.

ועכשיו בעיר הזאת ראיתי התוספות הארוכות של הרב ר' אלחנן ז"ל וכתוב בהן כלשון הזה, שקדחו בזכרותו, תימה אמאי לא אמרינן הכא שופר אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלושה שופרות, נ"ל דלא דמי דהתם גלדי על גבי גלדי נינהו ובכל שנה מוסיף גלד על גלד ראשון בתכליתו לפיכך נראין כשברי שופרות הדבקים יחד, אבל הכא זכרותו גדולו הוא בכך ותרווייהו זכרות ונקבות חשיבי כאחד, מיהו אם קדח בזכרותו בלא נקבות פסול דעל ידי נקבות גדל בבשר שהוא דבוק בה, אבל בפני עצמה לא מיקרי שופר, והכי מוכח מדמסיק הכא מהו דתימא מין במינו חוץ משמע בעצמו אינו כשר מכל מקום אינו חוץ הואיל ומין במינו הוא, מ"ר, הרי שהודו בפסול הזכרות לבדו מפני שאינו שופר, ואמרו הטעם משום שעל ידי נקבות הוא דבוק בבשר מכלל שקרני החיות שהן כולם עצם כשרין הן לדעתו, ואני לא באתי לידי המדה הזאת, אלא כיון שהזכרות לבדו פסול שאין שמו שופר, אף כל קרן שהוא עצם אין שמו שופר אלא קרן

שמו, ומה שאמרו שעיקר השופר הוא הנקבות שהוא דבוק בבשר ובו הוא גדל, אינו אמת אלא כל גדולן של קרנים בזכרות הוא, וכן כל הגדולים בכל הבריות, ובירושלמי דמסכת גיטין (פ"ב ה"ג) אמרו גבי כתבו על קרן של פרה והוא שכתב על זכרותו של קרן, אבל אם כתב על הנקבות כפרוש הוא, וראיה לדברי שהרי חכמים מזכירין במקומות רבים קול שופרות וקול קרנות, כמו שאמרו במסכת סוטה (מ"ב א') אל תחפזו מקול הקרנות וכתוב קל קרנא משרוקיתא, וכתוב בלויים (דה"א כ"ה) להרים קרן, ובפירקי היכלות הזכירו כך וכך קרנים כך וכך שופרות כך וכך חצוצרות.

ועם כל זה יש לנו עוד קושיא על המשנה הזו על דעת בעלי הדקדוק, שהם אומרים, והוא הנראה, ששופר אינו אלא שם הכלי המתוקן שתוקעין בו, אבל כל המחברים בראשי הבהמות והחיות קרן שמם, ואין שם שופר במחברים כלל ולא בשלמים קודם שקדחן, ומהו הפסול שמצאו בשל פרה מוקרני ראם קרניו כי במחובר הוא, וכן האיל בעל הקרנים, וכן כולם, וזו ודאי קושיא גדולה אם לא נאמר כי רבותינו ז"ל אין להם החלוקה הזו מפני שמצאנו שופרות היובלים ולא אמר שופרות קרני היובלים, וזו ראיה להם שאפילו במחובר קורין אותו שופר, ויכול היה לומר וקרני ראם שופרותיו, וכל זה דחוק מאד, והוזכרו קרני הבהמות בגמרא ובמדרשי האגדות כמה וכמה פעמים ולא נאמר שופר באחד מהם מעולם, אבל על הדרך שהזכרנו נוכל לתקן הכל, ונאמר כי כולם ודאי במחובר קרן שמם, והנקלפים לאחר תקונם הם שופר מגזרת ברוחו שמים שפרא (איוב כ"ו י"ג), שמתחן כאהל, או שהשמות מוסכמות לא טבעיות, כאשר הוזכר בספרים, ואותן שאין להם קליפה והם עצם שמם קרן לעולם אפילו לאחר קדיחתם, ולפיכך שנינו כל השופרות שהם הקרנים החלולין שנטל זכרותן כשרים, חוץ משל פרה מפני שהוא עדין קרן ושמו הראשון עליו, כמו הקרנים העצמיים שאין שם שופר עליהם ושמן הראשון עליהם לעולם, ואין הראיה מדכתיב קרניו כי במחובר כולם קרנים מקרו כמו שפירשנו, אלא מפני שלא אמר וקרני ראם קרניו כמו שאמר כתועפות ראם לו, והסיר מכאן כ"ף הדמיון לומר שקרניו קרני ראם הם, וזהו ששנינו מפני שהוא קרן ולא קתני מפני שנקרא קרן, וזהו דבר נכון.

מ"מ שנינו שכל השופרות כשרין חוץ משל פרה ואחר כך שנו במשנה זו שופר של ראש השנה של יעל פשוט ופיו מצופה זהב ושתי חצוצרות משני צדדין שופר מאריך וחצוצרות מקצרות שמצות היום בשופר, ובתעניות בשל זכרים כפופים ושתי חצוצרות באמצע שופר מקצר וחצוצרות מאריכות שמצות היום בחצוצרות [נ"א: שוה היובל לר"ה לתקיעות ולברכות], ר' יהודה אומר בראש השנה תוקעין בשל זכרים וביובלות בשל יעלים, ונפסקה הלכה כר' יהודה, והשתא קשיא רישא אסיפא, כך פ' המפרשים המשנה הזו, דכל השופרות כשרין דינא קתני דכולן אם תקע בהן יצא, אבל שופר שבמקדש שהיא מצוה שלכתחילה היה של יעל פשוט, ולא פליגא ארישא כלל דכולה הך מתני' מצוה הנוהגת במקדש קתני, כדקאמר נמי ופיו מצופה זהב ושתי חצוצרות וכו' שכל אלו אינן עכוב אלא מצוה דבמקדש נינהו, וכן כולה במקדש קתני, ונראין הדברים דהא דקתני זכרים כפופים זכרים לאו דוקא אלא בכפופים בלחוד קפיד תנא, ורישא דקתני של יעל פשוט בפשוט בלחוד קפיד, דיעל לא מיכתב כתיב ולא מרמז רמיז כלל, אלא בעי תנא פשוט זכר ליום טוב שתרום קרננו, ונקיט של יעל דהוא פשוט והוא הדין לכל הפשוטים, וכן סיפא בעי תנא כפוף כדי שיכופו לבם בתשובה, ונקט של זכרים דהן כפופים והוא הדין לכל הכפופים, וכל זה למצוה, דהא ר' יהודה אמר בראש השנה תוקעין בשל זכרים וביובלות בשל יעלים, וראש השנה מיובל גמר בג"ש שיהיו כל תקיעות של חודש השביעי כזה, ואין לנו בראש השנה שופר אלא מיובל, אלא ודאי לענין הדברים המעכבין בתקיעה ראש השנה ויובל אחד הוא, דהא דאורייתא אינון, אבל פשוטין וכפופין לאו דאורייתא ואינן מעכבין כלל אלא שבחרו להם חכמים כן לכתחילה, והכי לישנא דגמרא אמר ר' לוי מצוה של ראש השנה ושל יום הכיפורים בכפופים [נ"א: ושל כל השנה בפשוטין].

והקשו בתוספות ר' לוי כמאן סבירא ליה בשל כל השנה דהא ר' יהודה לא פליג אתעניות דמתני' ומודה הוא לת"ק דקאמר ובתעניות בשל זכרים כפופים, ולא תירצו בה אלא גמגום, ולא קושיא היא דהא בין תנא קמא בין ר' יהודה כולהו אמרי דאין כל התקיעות של ראש השנה ויובל ותעניות שוות, ולכולי עלמא בפשוטין וכפופים תוקעין, אלא דלת"ק בי"ט פשיטות עדיף ובתעניות כפיפה עדיף, ולר' יהודה ראש השנה נמי כיון דיום דין הוא כפיפה עדיפה כתעניות, ונשאר פשיטות ליובל, ואתא ר' לוי וראה דבריו של ר' יהודה בכפיפה דראש השנה, וראה דבריו של ת"ק דשוה היובל לראש השנה לגמרי, ופסק ששניהם בכפופין דשניהם יום דין הם, ומעתה על כרחינו של כל השנה בפשוטין שהרי הכל שווין שאין כל התקיעות שוות, ושל יובל משונה הוא משל שאר תעניות, וזה דבר ברור אין בו גמגום.

וגרסינן בפ"ק (ט"ז א') אמר ר' אבהו למה תוקעין בשופר של איל אמר הקדוש ברוך הוא תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק אביכם, וההיא לאו ממתני' היא שהרי פירשנו דתנא

דמתני' בכפופים בלחוד קפיד, וכל הכפופים כשרין אפילו לכתחילה, אלא ר' אבהו מנהגא נקט וטעמא דמנהגא מפרש, והכי קאמר למה תוקעין עכשיו בשופר של איל ומחזרין עליו למצוה מן המובחר כדי שיזכור לנו הקדוש ברוך הוא עקידת יצחק אבינו, והא דקאמר אמר הקדוש ברוך הוא תקעו לפני בשופר של איל וכו' הכי קאמר אמר הקדוש ברוך הוא תקעו לפני בשופר כדי שאזכור לכם עקידת יצחק אנו עושים איל כאיל דכל דדמי טפי עדיף, וכן אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות וכו' אסמכתא בעלמא לומר כיון שצוה בתקיעת שופר אנו מדקדקים על עצמינו כאילו אמר לנו אמרו לפני וכו', וכיוצא במימרא זו של ר' אבהו במסכת תעניות (ט"ז א') למה יוצאין לבית הקברות וכו' ולמה מתכסין בשקים, כלומר למה נהגו כך ואינו שנוי לא במשנה ולא בברייתא.

נמצא עכשיו שלש מדות בשופר כל השופרות כשרין בדיעבד בין פשוטין בין כפופין, חוץ משל פרה שהוא קרן, ולכתחילה מצוה בכפופין, ופירשו בירושלמי כדי שיכופו לבם לתפלה, בכל הכפופין תוקעין ומצוה מן המובחר בשל איל, והוא מן הכפופין לזכרון העקידה, ומ"מ כל השופרות כשרין ולא הקרנות שהן עצם אחד כמו שפירשנו, שהפירוש הזה אמת ויציב וטוב ויפה יחלוק עליו מי שירצה לחלוק ויודה בו מי שרוצה להודות, והרמב"ם ז"ל פסק כל השופרות פסולין חוץ מקרן של כבש, היה סבור דסיפא דמתני' פליגא ארישא, וזה ודאי אינו נכון כמו שפירשנו, ולא כן דעת כל הגאונים, וכבר הגיה עליו הרשב"ד ז"ל ואמר הפריז על מדותיו.

ומ"מ אף על פי ששינונו כל השופרות כשרין יש לעיין בשל בהמה או חיה טמאה, ממה שאמרו (שבת כ"ח א') לא הוכשרו למלאכת שמים אלא של בהמה טהורה בלבד וכו', וכאן אמרו כיון דלזכרון אתי כלפנים דמי, וזה צ"ע.

הרי ששינונו במשנה זו ובתעניות בשל זכרים כפופים ושתי חצוצרות באמצע שופר מקצר וחצוצרות מאריכות שמצות היום בחצוצרות, ואיתמר עלה בגמרא במה דברים אמורים במקדש אבל בגבולין מקום שיש שופר אין חצוצרות מקום שיש חצוצרות אין שופר, וכך הנהיג ר' חלפתא בצפורי ור' חנניה בן תרדיון בסכני, וכשבא דבר לפני חכמים אמרו לא היו נוהגין כן אלא בשערי המקדש בלבד ובהר הבית, אמר ר' אחא ואיתימא ר' יהושע בן לוי מאי קראה בחצוצרות וקול שופר וגו' לפני המלך ה' הוא דבעינן חצוצרות וקול שופר אבל בעלמא לא, ופירושו בד"א דעבדינן תרויהו חצוצרות ושופר במקדש, אבל בעלמא מקום שיש שופר כגון ראש השנה שמצות היום בשופר כדקתני רישא, אין חצוצרות כלל, מקום שיש חצוצרות כגון סיפא דתעניות שמצות היום בחצוצרות אין שופר כלל, וכן פרש"י ז"ל, נמצא עכשיו דבתעניות בגבולין חצוצרות ולא שופר.

וכתב הר"ר זרחיה הלוי ז"ל בספר המאור ואני תמה ממה שראיתי בתשובת הגאונים ז"ל נהגו לתקוע בתעניות בשופר, ולפי משנה זו נראה שאין לנו לתקוע בתעניות בגבולין אלא בחצוצרות, זה לשונו, ואני אומר שסמכו הגאונים על אותה הלכה שהיא בפ"ק דתעניות (י"ב ב') דתנן שבאלו מתריעין ונועלין את החנויות ואיתמר עלה בגמרא במה מתריעין רב יהודה אמר בשופרות ורב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אמר בעננו, ואמרינן בשופרות דכולי עלמא לא פליגי דקרי ליה התרעה ותניא נמי התם אין פוחתין משבע תעניות על הציבור ובהן שבע [נ"א: שבע שבע] התרעות וראיה לדבר יריחו ויריחו בשופרות הוה כדכתיב שופרות היובלים, משמע מהך דהתרעה דתעניות בשופר היא ולא בחצוצרות, ויש מקצת חכמים נדחקין בזה ומוקמי לה במקדש, ועוד מצאתי בירושלמי (ר"ה פ"ג ה"ד) ראה לדברי הגאונים קומי ר' יהושע בן לוי תקעין בתעניתא ר' יוסי בעי ויתקעון קומי בחצוצרתא ולא שמיע דתני חצוצרות במקדש ולא חצוצרות בגבולין, אלמא אין חצוצרות בגבולין כלל לא בראש השנה ולא בתעניות, והטעם דחצוצרות בכנופיא דכל ישראל כתיבי ולא בתענית דעיר אחת ומדינה אחת, והא דתני מקום שיש חצוצרות אין שופר היינו בכינופיא דכל ישראל, כגון בשעת מלחמה דוהרעותם בחצוצרות כתיב, והיו מתפללין זכרונות ושופרות כדאמר במסכת תעניות לפי שאין אומרים זכרונות ושופרות אלא בראש השנה וביובל ובשעת מלחמה, אלמא בשעת מלחמה אומרים אותם ותוקעין בשעת התפילה בחצוצרות כדכתיב, ואין שם שופר, ובירושלמי דמסכת תעניות (פ"ב ה"א) נמי אמרינן ולמה תוקעין בקרנות לומר חשבינו כאלו גועים כבהמה לפניך.

כל אלו סמכים וראיות למנהג הגאונים, כל שכן שהיה מעשה בשתי ישיבות ומנהג אבותיהם בידיהם מימות רב אשי, לפיכך נהגנו אנו בספרד לתקוע בשופרות בתעניות של התרעה, ושמעתי שאין עושין כן בצרפת כלל, שמא הם סבורין דמה שאמרו (פסחים נ"ד ב') אין תענית צבור בבבל אפילו לתפילה קאמר, כלומר לעשרים וארבע ולנעילה ולתקיעות, ואנו כבר עמדנו (בחידושים ריש תענית) על עיקר זה

הדבר בראיות מן הגמרא ובמעשה מן הגאונים שיש תענית צבור בבבל לכל ענין תפילה לענין נעילה ולעשרים וארבע ולתקיעות.

ועוד אני סובר שנמנעו בצרפת מתקיעות ממה שראיתי בתוספות שכתבו כלשון הזה, וכך הנהיג ר' חלפתא בצפורי ור' חנניה בן תרדיון בסכני לתקוע בשניהם בשופר וחוצצרות ואמרו לא היו נוהגין כן אלא במקדש בלבד אבל בגבולין מקום שיש שופר וכו', ובמסכת תעניות אינו משמע כן אלא כך משמע לשם אמרו לא היו עושין שום תקיעה לא בשופר ולא בחוצצרות אלא בשערי המזרח, דלשם אינו מזכיר לא שופר ולא חוצצרות אלא הכי קתני והם מריעין ותוקעין ומריעין וכך הנהיג ר' חלפתא וכו', וכשבא דבר לפני חכמים אמרו לא היו נוהגין כך וכו', כל זה לשונם, ועוד האריכו, וזה ודאי טעות הוא ואולי אירע להם משבש הנוסחאות באותה הלכה, אבל דבר ברור הוא דקאמר התם ומוסיפין עליהם עוד שש אותן שש היכן אומרין בין גואל לרופא ומאריך בגאולה והן עונין אחריו אמן, וכך היו נוהגין בגבולין, אבל במקדש אומרין ברוך ה' אלהים אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ברוך גואל ישראל, והן עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, וכל כך למה לפי שאין עונין אמן במקדש, ועל הא קתני וכך הנהיג ר' חלפתא בצפורי וכו' לומר ברוך ה' אלהים אלהי ישראל מן העולם וכו' והיו עונין ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ותוקעין ומריעין ותוקעין, ועל זה אמרו שם שכשבא דבר לפני חכמים אמרו שאין זה בגבולין אלא במקדש, ובכאן אמרו על השופר וחוצצרות שאין שניהם בגבולין אלא במקדש, והכל ענין אחד הוא, שר' חלפתא ור' חנניה בן תרדיון אירע להם שהיו במקדש ביום תענית והנהיגו לעשות במקומות שלהם כל מה שראו שעושין במקדש, וחכמים אמרו להם שטעו בשתים אחד לענין אמן ואחד לענין תקיעת שופר וחוצצרות, וזה דבר ברור הוא, וכמדומה לי שרבינו שמשון ראה ונזהר שלא כתב דבר זה בתוספות שלו, הרי הארכנו והרווחנו במשנה הזאת ביותר מפני שהיא אצל המפרשים קשה ועמומה.

ועוד האריכו רבותינו ז"ל במומי השופר כגון נסדק ונקב והן הלכות גדולות בפרטיהם ודקדוקיהם ואני מקצר בהם מפני טורח הצבור, אבל כללותיהם בדרך קצרה כך הוא.

שופר שנסדק ודבקו פסול פרש"י ז"ל שדבקו בדבק שקורין גלוד, וזה אינו נכון דהוה ליה שלא במינו ואין צריך לומר נסדק אלא אפילו נקב פסול, אלא דבקו היינו בעצמו שחממו באור ונתפשט ונדבק, ואפילו הכי פסול, וכל שכן אם לא דבקו ותקע בו כשהוא סדוק דפסול, כדקתני בריתא נסדק לארכו פסול ולא קתני דבקו.

ופי' שופר שנסדק היינו שנסדק כל השופר וכך פרש"י, וטעמא דפסול שאינו שופר אלא שברי שופר הם, שכל כלי שנשבר יצא מתורת כלי בין לענין הטומאה בין לכל דבר.

דבק שברי שופרות פסול, אפילו היה שיעור בראשון כנגד פיו פסול, דהא מוסיף עליה ואם הוסיף עליו כל שהוא פסול, וטעמא משום דשופר אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלושה שופרות.

נקב וסתמו אם מעכב את התקיעה פסול ואם לאו כשר, פי' נקב וסתמו אפילו במינו, אם מעכב את התקיעה עכשיו לאחר סתימה כגון שעדין הקול יוצא דרך הנקב, פסול דכיון דאינו מתוקן לגמרי עומד לינטל הוא ואותו שבר שאינו שופר מסייע בקול, ועוד דשנים ושלושה שופרות הן, ולא מעכב דוקא אלא שנחלש הקול קצת ויוצא משם, ואם לאו שחזר קולו לחוזר הראשון כשר, ודוקא במינו ומתני' ר' נתן היא, כך הוא פי' משנה זו בדקדוק על פי הירושלמי, והוא דעת רבינו יצחק אלפסי בעל ההלכות.

ופסק ההלכה והוא שנשתייר רובו כלישנא קמא דר' יוחנן לחומרא, וכן פסק רבינו חננאל, אבל הרב ר' יצחק אבן גיאת והרבה מן הגאונים חלוקין בזה.

ואמרו בירושלמי דוקא סתמו אבל לא סתמו כשר, כלומר שאם הנקב פתוח כשר שכל הקולות כשרין בשופר, ואם כן למה פסול נסדק כשלא דבקו, על כרחין כשנסדק כולו דהוה ליה שברי שופר כמו שאמרנו, אבל ה"ר יהונתן הכהן שבא לכאן בימי הראשונים, כתב בפירושי ההלכות שחבר, דנסדק לארכו פסול אפילו בכל שהוא מפני שהוא מוסיף והולך בשעת התקיעה כשהן תוקעין בו בחוזק.

צפהו זהב במקום הנחת פיו פסול שלא במקום הנחת פיו כשר, ודוקא מבחוץ אבל מבפנים פסול, אם כן אינו אלא בדופן שבפיו, ויש אומרים אפילו מגבו מפני שהוא מכניס קצתו בפיו ושפמו של תוקע מכסה עליו, וטעמא דפסול משום דאיכא הפסק בין פיו לשופר, וש"מ שאם הרחיק השופר מפיו ונפח בו ותקע פסול.

צפהו זהב מבפנים פסול, מבחוץ אם נשתנה קולו מכמות שהיה פסול, לפיכך אלו שמציירין בו צורות לנאותו לא יפה הם עושין, שמא נשתנה קולו מחמת אותן ציורין, ואף על פי שאין כולו מצופה במיני הציורין לפעמים קולו משתנה בהן.

נתן שופר בתוך שופר ותקע בו אם קול פנימי שמע יצא ואם קול חיצון שמע לא יצא, פי' אם קול פנימי לבדו שמע יצא ואם קול חיצון לבדו שמע לא יצא, ואם שמע קול שניהם יש אומרים יצא דהא קיימא לן (כ"ז א') בשופר תרי קלי משתמעי דכיון דחביב עליה יהיב דעתיה ושמע, ואפילו היה קול אחד פסול והשני כשר, ואפילו היו הפסולים רבים וקולם גדול וחזק והכשר יחיד וקולו חלוש מהם, דהיינו שתי חצוצרות ושופר דמקדש כדמסיק בגמרא, ואני אומר אם שמע קול פנימי וחיצון הוו להו תרי קלי מחד גברא ולא משתמעי, ולא אזלינן בתר שופרות ושנים הם אלא בתר תוקע וחד הוא, ויש קצת ראייה מצפהו זהב מבחוץ ונשתנה קולו מכמות שהיה דהא שמע תרוויהו וכתרי קלי נינהו, וצ"ע.

נסדק לרחבו אם נשתייר בו כשיעור תקיעה כשר ואם לאו פסול, נשתייר בו שיעור תקיעה כלפי פיו קאמרין וכן פרש"י ז"ל, אבל ה"ר יצחק אבן גיא ז"ל אמר אפילו למעלה כלפי ראשו.

וכמה שיעור תקיעה פירש רשב"ג כדי שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן, ובפרק המפלת (כ"ו א') אמרו דשופר טפח, וי"ל דהיינו הך, דטפח ארבע אצבעות בגודל ושית בקטניתא, ויאחזנו בארבע בינוניות ומה שיראה ממנו לכאן ולכאן משלים השיעור, ולא כדי שיאחזנו התוקע, דאם כן הכל לפי מה שהוא אדם ואגרופו של בן בטיח ישנו כראשו של אדם גדול (כלים פי"ז מ"ב), אלא כדי שיאחזנו אדם קטני ובאדם בינוני והיינו טפח, ורשב"ג נמי הוה ליה למימר טפח אלא טעמא קא מפרש, עד כאן דברנו בהלכות שופר בקצרה.

הלכות התרועה עצמה שנו רבותינו (ל"ג ב') סדר תקיעות שלש שלש שלש, שיעור תקיעה כשלש תרועות שיעור תרועה כשלש יבבות, כך הגירסא כתובה בנסחאות, ופירוש שלש שלש שלש שלש שלשה פעמים כתוב בתורה זכרון תרועה יום תרועה והעברת שופר תרועה, והצריכו חכמים לעשות שלש תרועות כנגדן, ולמדו מפי השמועה שכל תרועה תקיעה לפנייה ותקיעה לאחריה, נמצאו תר"ת של שלש שלש.

שיעור תקיעה כשלש תרועות והתניא שיעור תקיעה כתרועה, אמר אביי תנא דידן חשיב תקיעות דכולהו בבי כתרועות דכולהו בבי ותנא ברא חשיב חד בבא ולא פליגי, פרש"י וכן כל המפרשים דשיעור תקיעה אחת כשיעור תרועה אחת, ושיעור תקיעה כשיעור השלש תרועות קתני, והזכירן בשמן דשלש הן ולפרש דכולן שוות, אבל הרמב"ם כתב דמתני' הכי קתני שיעור כל התקיעות ככל התרועות ונמצא תקיעה כחצי תרועה, וזה אינו נכון מכמה פנים.

שיעור תרועה כשלש יבבות ובריייתא שיעור תרועה כשלשה שברים, זו גירסת הספרים כולם אעפ"כ אינה נכונה, אבל גרסת ר"ח שיעור תרועה שלש יבבות ובריייתא שיעור תרועה שלשה שברים, דהא בעצמה משער ואינו תולה דבר בדבר אחר, ויש נוסחאות שכתוב בהן כדי שלש יבבות כדי שלשה שברים, והיא גרסת רבינו יצחק בהלכות.

ורמינן אמתני' והתניא שיעור תרועה שלשה שברים, ומתרץ אמר אביי בהא ודאי פליגי וכו' מר סבר גנוחי גנח והיינו שברים ומר סבר ילולי יליל, ומ"מ בגמרא קרי לילולי יבבות וקרי לגנוחי שברים, דאינשי רגילי למיקרי לחדא יללה יבבא כדקתני שלש יבבות.

וכיון שנחלקו התנאים ביבבה האמורה בתורה מה היא, בא ר' אבהו והוסיף ואמר דילמא גנח ויליל היא תרועה יבבא של תורה, ואף על פי שאין דרך האמוראין בתלמוד לחלוק על התנאין, חשש ר' אבהו כיון שאין להם קבלה בתרועה אלא שהיא יבבא כדרך שהנשים מיבבות, דילמא גנח ויליל הוא שהרבה עושות כך, ורצה להוציאנו מכל ספק ותקן שנתקע תשר"ת, והיו בעלי הגמרא סבורין דלר' אבהו לא נעשה אלא תשר"ת דהא עבדינן ילולי וגנוחי, והקשו עליו מתקיף לה רב עזירא ודילמא ילולי הוא וקא מפסקי שברים בין תרועה לתקיעה, וכן חזרו והקשו מתקיף לה רבינא ודילמא גנוחי הוא וקא מפסקא תרועה בין שלשה שברים לתקיעה, ופרקינן דעבדינן כולהו תשר"ת ותר"ת.

והמפרשים הקשו בכאן ומאי קושיא אי מפסקי תרועה או שברים והא קיימא לן כר' יוחנן דאמר (ל"ד ב') שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא, ואם תאמר דר' אבהו לא ס"ל כותיה, מ"מ ליכא דמחמיר מאם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, ומפורש במסכת ברכות (עי' מגילה י"ח ב') דמראש ממש

קאמר ולא מההוא דוכתא דקאי, והכא ליכא בתרועה אחת כדי לגמור את כל הסימן, ורבים מן המפרשים מתרצים בקושיא זו ואומרים שחששו בכאן לדברי ר' יהודה דאמר תקיעה ותרועה ותקיעה אחת היא, כלומר קול אחד ממש שצוה הכתוב להעביר קול אחד שיהיה תחלתו וסופו פשוט ואמצעיתו מרועע, ואמר רב כהנא אין בין תקיעה לתרועה ותקיעה ולא כלום ואוקימנא כר' יהודה כדאיתא בפרק החליל, וכאן נמי חששו לדברי ר' יהודה לאפוקי נפשינן מפלוגתא, ויש לנו על התירוץ הזה קושיות גדולות אלא שמורא הציבור עלי [נ"א: שלא אטריח עליהם], והעיקר בזה שאין השהייה פוסלת בכאן אלא ההפסק הוא הפוסל מפני שמקלקל הסדר הוא, דפשוטה לפניו ולאחריה ותרועה באמצע לאו בסמיכות דוקא אלא שלא היא הפסק קול שופר ביניהם, וכך אמרו בתוספות, והוא הנכון והמחזור.

ועוד אמרו שם בתוספות בלשון הזה, מיהו דווקא שמפסיק בשברים בין תקיעה לתרועה או בתרועה בין שברים לתקיעה דחשיב הפסק וחוזר לראש, אבל אם עשה בתחילה שתי תקיעות ביחד או שתי תרועות ביחד או אי נמי ד' או ה' שברים, לא חשיב הפסק לחזור לראש אלא גומר ויוצא ואינו מקולקל הסדר בשביל כן, ועוד אמרו ואפילו תקע שני סדרים כסדר ובשלישי טעה ופיחת אחת מן השברים ועשה תרועה סותר הכל וחוזר לגמרי לראש, כל זה לשונם, ושמעתי מפי מורי ה"ר נתן בן ה"ר מאיר שבתחילה כשבא ללמוד תורה לפני רבינו יצחק ב"ר אברהם תקע התוקע ועשה ד' שברים, אמר לו רבינו יצחק חזור כל הסימן והחזירו, לאחר תפילה עמדו הרבנים והתלמידים לפניו בחצר בית הכנסת, אמר לו מורי, רבינו למה צוית לחזור כל הסימן אי משום דאמר רב כהנא אין בין תקיעה לתרועה ותקיעה ולא כלום אין הלכה כמותו דהא קיימא לן כרבנן וכר' יוחנן, השיב לו שמא אמרתי מדקא פריך בגמ' תרי זמני ודילמא שברים נינהו ואתיא תרועה ומפסקא ודילמא תרועה היא ואתו שברים ומפסקי, אמר לו מורי כי הוי הפסק תרועה בין שברים לתקיעה או שברים בין תקיעה לתרועה אבל שברים ושברים מין במינו הוא ואינו חוצץ, תמה רבינו יצחק ושתק, זהו סדרן של גדולים הללו.

ואני אומר לא מצאו כל אנשי חיל ידיהם שיש בכאן ענין גדול שנתעלם מהם, שאם התוקע ההוא שתקע לפני רבנו יצחק ז"ל עשה השברים כולם בלא הפסק לא עשה שום טעות ושום שגגה אלא כהוגן וכשורה נהג, ולכתחלה רשאי לעשות ארבעה וחמשה שברים ואפי' מאה, דגנוחי לתנא דברייתא כמו ילולי לתנא דמתני', ושיעור תרועה כילולי שלש יבבות כדתנן במתני', ושיעור תרועה כגנוחי שלשה שברים כדתניא בברייתא, וכל זה שיעור התרועה למטה אבל למעלה אין לה שיעור, אלא מאריך בתרועה דילולי ועושה חמשה או חמשים יבבות כמו שנהגו כל ישראל, וכן בתרועה דגנוחי מאריך ועושה אפילו חמשים שברים, ודבר זה ברור הוא, וכבר כתבו אותו רבינו האי"י ורבינו שרירא גאון אביו בתשובה גדולה שהשיבו למר רב בהלול בדיני התקיעה, ומקצתה כתובה בספר המאור, ואין צריך בזה להזכיר לא גאון ולא רב לפי שהוא כמו שאומרים הפילוסופים מושכל ראשון.

אבל אם עשה התוקע שלשה שברים ושתק והפסיק, וחזר לעשות שברים אחרים ועשה אפי' אחד בודאי צריך להחזיר כל הסימן, שאין הקלקול דוקא בשברים ותרועה כמו שאמרו בתוספות, אלא מפני שהתרועה צריכה פשוטה לפניו ופשוטה לאחריה ואם הפסיק ביניהם בכל דבר של תקיעת שופר, או שעשה פשוטה פסולה כמתעסק וכיוצא בו, קלקל כל הסדר וחוזר לראש, וזה בכלל מה שאמרו שומעין על הסדר, וזה מפורש בתוספתא ובירושלמי דתניא בתוספתא תקע והריע וחזר והריע ותקע אין בידו אלא אחת, כלומר שעשה תר"ת אין בידו אלא תקיעה אחרונה שפסל הכל בהפסק תרועה פסולה שהוסיף, וצריך לסמוך לתקיעה אחרונה ר"ת ונמצא שעשה תר"ת בצרוף כהוגן, ובירושלמי אמרו כענין הזה ואין לי להאריך.

וכן מה שאמרו בתוספות שאם תקע שני סדרים כהוגן, ובשלישי טעה ופיחת אחד מן השברים ועשה תרועה, סותר את הכל וחוזר לגמרי לראש, וכן אמרו עוד שאם היו תוקעין על סדר ברכות תשר"ת תש"ת תר"ת למלכיות וזכרונות ושופרות היה הפסק בין תקיעות דברכה ראשונה לתקיעות דברכה שניה, כל זה אינו אמת, שאין הסדר אלא בתרועה שתהא תקיעה לפניו ותקיעה לאחריה, לר' יהודה סמוכין לגמרי ולרבנן אפילו במפוזרין, ובלבד כסדרן, אבל שלש התרועות שרמזה להן תורה אין להן חיבור ולא סדר זו עם זו כלל, תדע דהא אפילו למאן דסבר בתקיעות שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, תוקע תר"ת למלכיות ותוקע תר"ת לזכרונות ותוקע תר"ת לשופרות, ונמצא שוהה בין תר"ת לתר"ת יותר ויותר מכדי לגמור את כולן, ועושין זה לכתחלה בתקנת חכמים, אם כן דבר ברור הוא שכל תרועה ותרועה הכתובה בתורה בפני עצמה היא.

כיון ששינינו במשנתנו שיעור התקיעה כתרועה ותרועה שלש יבבות, וקתני ברייתא שיעור תקיעה כתרועה ותרועה שלשה שברים, ש"מ דהכי גמירי הלכה דשיעור תקיעה כשיעור התרועה בין שתהיה

התרועה ילולי או גנוחי, הילכך לר' אבהו דאמר תרועה היינו גנוחי וילולי, שיעור תקיעה דידיה כשיעור תרועה דידיה דהיינו שברים ותרועה, וצריך כל אחד לשעורי תקיעה כתרועה דנפשיה, וכשתוקע תשר"ת צריך להאריך בתקיעות שבו כדי שלשה שברים ושלש יבבות שהיא תרועה שבו, ולפיכך אם הפסיק בתשר"ת בין שברים לתרועה פסל, דהא הפסיק בתרועה גופה, והרי הוא כאלו עשה יבבא אחת והפסיק ועשה יבבא שניה.

וראיתי לר"ת בתשובת שאילה שאמר שלשה שברים בנשימה אחת עבדין להו דבמקום תרועה קיימי, אבל שלשה שברים ותרועה דתשר"ת לא מסתבר דגנוחי וילולי בחדא נשימה לא עבדי אינשי, ע"כ לשונו, וזה אינו נכון כלל, ק"ו מדר' יהודה דאמר תקיעה ותרועה ותקיעה אחת היא, וכיון דסבר אחת היא אם הפסיק כלל פסולה דאמר רב כהנא אין בין תקיעה לתרועה ותקיעה ולא כלום, ואף על פי שהם קולות משונים זה מזה לגמרי שאין שמותן שוין ואין קולותם שוין ולא דומין זה לזה כלל, ולא עוד אלא שאין רמיזתם שוות שהאחד לשון רחמים והאחר לשון יללה ובכיה, כל שכן תרועה ושברים שמיין אחד ושם אחד להן, וזהו ק"ו שאין עליו תשובה.

ולפיכך כתב ה"ר יצחק אבן גיא ז"ל ותוקע תשר"ת תשר"ת שלשה פעמים נמצא כל בבא של של שלש שלש שהן עשרים ושבעה, דתרועה דתשר"ת ושלשה שברים אחת הם, אבל הרמב"ם ז"ל כתב שלשים, וכן הרבה מן המחברים, ולא דקדקו בדבר.

וכתוב בתוספות של רבינו שמשון וצריך ליזהר בשברים שלא יהא מאריך בכל אחת מהן כשיעור שלש יבבות של שלש קולות כל שהוא, דאם כן נעשית כל אחת מהן תקיעה, דשיעור תקיעה כתרועה ושיעור תרועה שלש יבבות, ובאמת שיפה עיין וטוב ליזהר, אבל כפי הנראה מדקדוק הלשון אין ההפרש שבין השברים לתקיעה בין ארוך לקצר, אלא שזה קול פשוט סופו כתחילתו כאיש מרים קולו לשורר ולרנן, וזהו קול שבור כעין המיליל, וכבר פירשו רבותינו ז"ל אלינו רעם (נ"א דיגום) הקול כשאמרו גנוחי וילולי, וכן לשון התורה עצמה תרועה, ולשון התרגום יבבא, שניהם לשון שבר, כי תרועה מענין רועו עמים וחתו, רועה התרועעה הארץ, ומגזרתם, ויבבא כמו יללה, ותיבב כמו ותיליל, כולם לשון שבר ברוח, כענין שנאמר ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו, והרי לדברי רבינו משה שכתב כי שיעור תקיעה יבבא וחצי כמו שהזכרנו יהיה השבר קצר מאד, אלא שההפרש וההבדלה שביניהם בדמיון הקול הוא לא בגדלם וקטנם, וכתב רבינו חננאל פירוש יבבות זו אחר זו, שברים בניחותא והפסק בנתיים, ע"כ, ולא הפסק גמור שישהה אלא שיהו שני קולות שיפסיק הקול בשבר ניגון.

ולענין כונה של תקיעה, אם תקע לשיר הוא מחלוקת בגמרא ובין הגאונים, בה"ג פסק לא יצא עד שיתכוין שומע ומשמיע, וכן פסק רבינו יצחק אלפסי כר' זירא דבעי כונת תוקע וכונת שומע וכונת משמיע לשומע ושיתכוונו כולם לשם מצוה, והוא הדין לכל המצות שלא יצא עד שיתכוין בהן לשם מצוה, וה"ר יצחק אבן גיא פסק בשם רבינו הא"י גאון כרבא דאמר התוקע לשיר יצא, דלצאת לא בעיין כונה, וכן הדין בכל המצות, וכתב רבינו הא"י ואף על פי שהלכה שהעושה מצוה בלא כונה יצא אדם רגיל להתכוין במצוות, ואנו לפי עניות דעתינו יש לנו ראייה לדברי בה"ג מאותה הלכה שבמסכת ברכות בפרק היה קורא בתורה (עי' מלחמות סופ"ג), והם מים עמוקים, אבל לא אאריך בזה שאין הכרעתנו מכרעת בין גדולי הגאונים ז"ל.

מי שברך ואחר כך נתמנה לו שופר תוקע ומריע ותוקע שלשה פעמים, ודקדקו בגמרא טעמא דלא הוה ליה שופר מעיקרא הא הוה ליה שופר מעיקרא כי שמע להו אסדר ברכות שמע להו, ובצבור שנו, נמצא עכשיו דבצבור לכתחילה תוקע על סדר ברכות וכדתנן בספא מלכיות ותוקע זכרונות ותוקע שופרות ותוקע, אבל בדיעבד אם התפלל ואחר כך תקע יצא, וכתב רבינו יצחק אלפסי בהלכות כלשון הזה, נמצא עכשיו שתוקעין תשר"ת ג' פעמים ותוקעין תשר"ת ג' פעמים, ונהגו העם לתוקען כשהן יושבין ומברכין עליהם ברכת התקיעה, ומפני שהציבור צריכים לשמוע התקיעות על סדר ברכות לפיכך חוזרין על סדר ברכות תשר"ת פעם אחת תשר"ת פעם אחת תשר"ת פעם אחת, ובדין הוא שיהו תוקעין אותן על סדר ברכות כסדר שתוקעין כשהן יושבין, אלא כיון שהברכות אינן מעכבות את התקיעות הרי יצאו ידי חובתן באותן שתקעו כשהן יושבין, ודי להם לתקוע תשר"ת תשר"ת על סדר ברכות פעם אחת שלא להטריח את הציבור, וכן הוא המנהג בכל העולם ובשתי ישיבות, ע"כ לשון ההלכות, ובדאי כך נהגו העולם, וממה שאמר ונהגו העם לתקוע כשהן יושבין אתה מכיר שלא נתברר לו מאין יצא המנהג הזה ומי התחיל בו, וכן כתבו המחברים כולם, ורבים אומרים שמשעה שתיקן ר' אבהו תשר"ת וכניף מנהגי ותקע תשר"ת כברייתא ותשר"ת כמתני', חששו לתקיעות יתירות שלא יפסיקו באמצע תפילה, והקדימו ועשו הספיקות כולם מיושב ויוצאין ידי חובתן, ואחר כך מעומד מקצרין ועושין

כולם פעם אחת, ובודאי דבר קשה הוא במעומד דלא כחד אנו נוהגין, דאין אנו עושין לא לדעת מתני' ולא לדעת ברייתא ולא לגנח ויליל דר' אבהו.

ולפיכך אמרו עליו על ר"ת שהיה אומר לעשות תשר"ת למלכיות וכן לזכרונות וכן לשופרות דמוטב לחוש לספקות ולא לחוש להפסקות, וכן כתב רבינו שמשון בתוספות שלו. והנהיג ר"ת במקומינו לתקוע אזכרונות ושופרות תשר"ת כמו למלכיות, דהשתא נפיק מכל ספיקי וליכא אלא הפסק, ובהכי סגי שלא לשנות המנהג ביותר, דהא אמרו שמע תשע תקיעות בתשע שעות יצא, ע"כ לשונו, וכל זה הענין ממה שהזכרנו כבר שהנה הרב סובר שאין הפסקה פוסלת אלא לחוש לדברי ר' יהודה, אבל לרבנן וכל שכן לר' יוחנן דאמר שמע ט' תקיעות וכו' אין לחוש, והדין עמו לפי פירושו לחוש לספיקות ולא להפסקות, אבל אנו כבר ביארנו שההפסקה פוסלת לדברי הכל כמו שמפורש בתוספתא, וכך אמרו בתוספות בשם רבינו יצחק הזקן כמו שהזכרנו, אם כן יותר ויותר יש לנו לחוש להפסקות דפוסלות לגמרי למתניתין ולמתניתא.

אבל עכשיו אשוב לענין עיקר המנהג הזה ונתרץ הכל, ונאמר תחלה שזה שנהגו להקדימן ולתקוע מיושב ומעומד מה שלא נשנה במשנה ולא בברייתא, המנהג הזה יש לו יסוד בגמרא ורבותינו חכמי התלמוד האמוראין התחילו בו, וזה שאמרו בגמרא אמר ר' יצחק למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב את השטן, ופי' כשהן יושבין קודם תפילת המוספין, ומברכין עליהם במטבע קצר כדרך שמברכין על כל המצות, ואחר כך תוקעין ומריעין כשהן עומדין בתפילה על סדר ברכות, לא שלא יצאו ידי חובת שופר אלא שהברכות מעיקרן בתקיעות נתקנו כדאמרינן אמרו לפני מלכיות וכו' ובמה בשופר, ופי' כדי לערבב את השטן הכי קאמר למה הנהיגו באותן תקיעות ראשונות, ולא פטרו עצמן בתקיעות דעל סדר ברכות שהן חובה ואינן יכולין לפטור עצמן מהם, כדי לערבב את השטן קודם תפילה שלא ישטין על תפילתם.

ופי' זה נכון ופשוט, אבל לא היו הראשונים מפרשים כן מפני ששינו במשנתנו מי שבירך ואחר כך נתמנה לו שופר תוקע ומריע ותוקע ג' פעמים, ואמרו עלה בברייתא שומען על הסדר ועל סדר ברכות בחבר עיר, אם כן אינו שומען אלא פעם אחת, וכל זה אינו קשה, לפי שהן שלשה דינים, ותנאי ת"ק בהא דלכתחילה שומען על סדר ברכות ודיעבד אפילו שלא על סדר ברכות נמי יצא, ואתא ר' יצחק ואמר כיון שמצותן לכתחילה פעם אחת על סדר ברכות למה נהגו העם עכשיו שתוקעין ומריעין קודם תפילה וחוזרין ותוקעין ומריעין על סדר ברכות, כדי שיהיה השטן מעורבב בשעת תפילה, ומימרא זו דר' יצחק כעין מימרא דר' אבהו בשופר למה תוקעין בשופר של איל, דהוא טעמא דמנהגא ולא טעמא דקרא ולמה נהגו קאמר כמו שפירשנו למעלה, וכן ר' יצחק למה נהגו קאמר, ולא שנשנו דבריו בשום מקום לא במשנה ולא בברייתא, וכיוצא בשמועה זו במסכת תעניות (ט"ז א') ולמה מתכסין בשקים אמר ר' אבא לומר חשבנו כבהמה ולמה יוצאין לבית הקברות פליגי בה ר' לוי וכו', וזו אינה במשנה ולא בברייתא ולא בשום מימרא דאמוראי אלא מה טעם נהגו כן קאמר, וזו כיוצא בהן, עכשיו מצאנו מקור נובע למנהג הזה שנהגו בכל העולם.

ועדין נשארה עלינו הקושיא שהזכירו הראשונים למה אין תוקעין את כולן על סדר הברכות, ותשובת שאלה זו לפי ששינו במשנתנו מי שבירך ואחר כך נתמנה לו שופר תוקע ומריע ותוקע שלשה פעמים וכו', אבל היה לו שופר ותקע ואחר כך נתמנה להם מברך, בודאי חוזרין ותוקעין על סדר ברכות, דומיא דתעניות ושעת מלחמה שאומרינן זכרונות ושופרות ותוקעין עליהן, ואף על פי שאין היחיד חייב בתקיעות כלל, הציבור תוקעין בשעת תפילה כדי להעלות התפילה בתקיעה, ושם (ט"ז ב') שנינו על כל ברכה וברכה באחת אומר תקעו ובאחת אומר הריעו, אלא שר' יהודה חולק שם ואומר על כל ברכה וברכה תוקעין ומריעין ותוקעין דאזיל לטעמיה דאמר תקיעה ותרועה ותקיעה אחת היא ואין הלכה כמותו, עכשיו למדנו דכיון דאין אדם חייב בתקיעות בתענית אלא חובת ברכות היא שמתריעין בהן כדי שתעלה תפילתנו בתקיעה, די להם בתקיעה כל שהו, הלכך בראש השנה נמי כיון שיצאנו ידי חובת תקיעות של תורה מיושב, ולא נשאר עלינו אלא חובת ברכות שתקנו בהן תקיעות כדי שיעלה זכרונינו לטובה בשופר, הוה ליה כתעניות ובתקיעות כל שהו יוצאין ידי התרעה של ברכות, ודי שיאמר באחת תקעו ובאחת הריעו וליכא הפסק ופסול כלל, אלא שרצו הראשונים לתקוע על סדרן הואיל ואין התוספת פוסל כאן כלל, וזה ענין הגון ומתוקן מאד, ובמחילה מן המחברים.

והקדימו הראשונים תשר"ת ואחר כך תש"ת ואחר כך תר"ת, ולא נהגו בראשון ראשון, וכל זה בכונה ובעיון, דודאי לעיקר הדין הלכה כמתני', דסתם מתני' וסתם ברייתא הלכה כסתם מתני', וכל שכן דליתא לדר' אבהו דהוא אמורא במקום משנה וברייתא, ואם עשינו תחלה תר"ת כמתני' לא היה נאה לפוסלו,

לפיכך עשו דר' אבהו תחלה ולא רצו לסמוך עליו, וחזרו ועשו כברייתא ולא סמכו גם עליה, עד שעשו כמשנתינו.

עוד שנינו (כ"ט ב') יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה, משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהיו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין, אמר ר' אלעזר לא התקין רבן יוחנן בן זכאי אלא ביבנה בלבד אמרו לו אחד יבנה ואחד כל מקום שיש בו בית דין, וכבר הזכרנו שזו גזירה מדבריהם מפני שהכל חייבין בתקיעת שופר ואין הכל בקיאים בתקיעת שופר גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי וכו', ופרש"י אבל לא במדינה לא בירושלם ולא בגבולין, ובתוספות הקשו והא קתני סיפא ועוד זאת היתה ירושלים יתירה על יבנה שכל עיר שרואה ושומעת ויכולה לבוא תוקעין בה, אלמא בירושלם תוקעין, לפיכך פירשו בתוספות אבל לא במדינה של גבולין, וכך פירש ה"ר משה בפ"י המשנה אבל לא במדינה סאיר בלאד יש'.

ואמרו בתוספות ואף על פי שמקדש ומדינה בשאר מקומות משמע כפירוש הקונטרס על כרחינו יש לנו לפרש בכאן כדפרישנא, וזה הפירוש שלהם קשה מאד שיהא מקדש ומדינה השני בכאן שלא כשאר השניין בכל מקום, וקשה מזה דהא מתני' גופה קתני סיפא בראשונה היה הלולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד דהוא מקדש ממש, סכינא חריפא מפסקא מתני'.

ולפיכך פירשו אחרים דסיפא לאחר חרבן דמתחילה לא היו תוקעין אלא במקדש ממש, והתקין רבן יוחנן בן זכאי בכל מקום שיש בו ב"ד בין ירושלם בין יבנה, והתקין בתקנה זו שיהא ב"ד כל זמן שהן תוקעין בכל הרואה, (נ"א כל זמן שהן תוקעין בירושלם תוקעין בכל הרואה), וכשהן תוקעין ביבנה אין תוקעין אלא בב"ד בלבד, וכך כתב הראב"ד ז"ל, ובתוספות האחרונות לר"ש כך העלו דסיפא לאחר חרבן ותקנת רבן יוחנן בן זכאי.

ולא נראה לי כן דבירושלמי מוכח בהדיא דסיפא דמתני' קודם חרבן היא, ואף על פי שיש לגמרת הירושלמי דרך אחרת בשמועה זו, מ"מ נלמוד ממנה בפירוש משנה זו דקודם חרבן היא, וכן הדבר דמשעה שגלתה סנהדרין מירושלם שוב לא חזרה שם ולמה יתקן שתהא יתירה על יבנה, אלא יש לתרץ שהיא קודם חרבן כפשטה, וכדברי רבינו שלמה, ולומר דמתחלה במקדש תוקעין ולא משום ב"ד אלא שאין שבות במקדש, וכשם שתוקעין שם כמה תקיעות על הקרבן תוקעין אף זו, אבל לא בירושלם משום גזירה דרבה, ורצו שתהא הגזירה ניכרת שם ואנשי ירושלים יכולין לעלות לבית המקדש לשמוע התקיעות, אבל ברואה התיירו להם שלא יטרחו ויניחו עריהם.

ומחלוקת ר' אלעזר דאמר ביבנה בלבד ורבנן דאמרו אחד יבנה ואחד כל מקום שיש בו ב"ד, יש מפרשים אפילו בסנהדרין קטנה של כ"ג, ור' אלעזר אמר יבנה דהיא סנהדרין גדולה וכן באושא ובכל מקום שגלתה סנהדרין שם, והא דתניא בגמרא (ל"א א') ובראש השנה לא היו תוקעין אלא בב"ד שקדשו את החדש היינו סנהדרין גדולה ור' אלעזר היא, וכן כתב רש"י, ויש אומרים לרבנן אפילו בב"ד של שלשה דקדוש החדש בשלשה כדאמר בפ"ק דסנהדרין (י' ב'), ומיהו בעינן שיהו אותן שלשה מכלל סנהדרין גדולה שקדשו את החדש, ור' אלעזר סבר יבנה בלבד כלומר בפני סנהדרין גדולה, ואף על פי שדין סנהדרין גדולה בטל משעה שגלתה סנהדרין דהמקום גורם, מעלה דרבנן היא ודומיא דמקדש תקין.

ורבינו יצחק אלפסי בעל ההלכות היה סובר דלרבנן בפני כל בית דין תוקעין ולא בעינן מומחין סמוכין, אלא כל שהוא ב"ד לעירו קאמר דהא איכא אימת ב"ד, ור' אלעזר סבר יבנה כלומר שלשה מכלל ב"ד המקדשין את החדש, וברייתא ר' אלעזר היא כפי' רש"י בזה, ולפיכך היו תוקעין לפניו כל ימיו ברה"ה שחל להיות בשבת, וכך קבלנו מפי זקני ספרד אנשי מקומו, וכך כתבו מקצת תלמידי בתשובות שאלות, ובהלכות רמזה שכתב אמר רב הונא ועם ב"ד וכו' ואין דרכו לכתוב דברים שאינן אלא לימות המשיח, ותפסו עליו בזה שלא שמעו סברא שלו, מ"מ לא סמכו העולם ע"ז, ואין מקום בעולם שיתקעו בשבת. (נ"א ולפיכך היה רבינו ז"ל מתקיע לפניו כל ימיו בראש השנה שחל להיות בשבת, וכך קבלנו מזקני ספרד אנשי מקומו, וכך נמצא למקצת תלמידי בתשובות שלהם, וגם בהלכות רמז זאת הסברא שכתב אמר רב הונא ועם ב"ד, ואין דרכו לכתוב בהלכה דברים שאינן נוהגין עכשיו ובדבר זה לא סמכו העולם עליו ולא אמרו תלמידי כגון הר"מ ז"ל, ואין מקום בעולם שיתקעו בשבת), הרי פירשנו דיני תרועת השופר רובן.

ולענין התפילה שנינו סדר ברכות אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עמהם ואינו תוקע, קדושת היום ותוקע זכרונות ותוקע שופרות ותוקע, ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים דברי ר' יוחנן בן נורי, אמר לו ר' עקיבא אם אינו תוקע למלכיות למה הוא מזכיר, אלא אומר אבות וגבורות וקדושת

השם, וכולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע זכרונות ותוקע שופרות ותוקע, ואומר עבודה והודאה וברכת הכהנים, והלכה כר' עקיבא.

אין פוחתין מעשרה מלכיות מעשרה זכרונות מעשרה שופרות ר' יוחנן בן נורי אומר אם אמרן שלש שלש יצא, אמרו הגאונים אין פוחתין מעשרה אבל אם בא להוסיף מוסיף, ואחרים הקשו והא בגמרא אמרין הני עשרה כנגד מי מר אמר כנגד עשרת הדברות שנאמרו למשה בסיני ומר אמר כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם, אם כן אין מוסיפין כמו שאין גורעין, ולא מילתא היא דהכי נמי אמרין (מגילה כ"ג ב') אין פוחתין מעשרה פסוקים בבית הכנסת וידבר עולה מן המנין, ואיתמר עלה נמי כנגד מי כנגד עשרת הדברות וכנגד עשרה מאמרות ואעפ"כ מוסיפין עליהם, וזו הגרסא שאמרת הני עשרה כנגד מי היא גרסת הגאונים ז"ל וכן בכל ספרי ספרד, אבל בתוספות גורסין הני עשרה מלכיות כנגד מי, והקשו תימה אמאי לא דייק נמי אזכרונות ושופרות כנגד מי, והביאו אגדה ירושלמית לתרץ השאלה בדוחק, ואינו אלא טעות בספרים שלהם, ור"ח ז"ל נמי כך גרסתו כמו שאמרת.

ופסקו בגמרא הלכה כר' יוחנן בן נורי שאם אמר שלש מכולן יצא, וכתב בהלכות של רבנו ז"ל ואסיקנא בסוף פירקין (ל"ה א') אמר רב חננאל כיון שאמר ובתורתך כתוב לאמר שוב אינו צריך בין יחיד בין ציבור, וכן הילכתא, נראה מדבריו שהוא מפרש הא דרב חננאל בפסוקי מלכיות וזכרונות ושופרות, וכן כתבו הגאונים וכן כתב בהלכות גדולות וכן כתב רבינו שלמה בשם רבותיו, אבל הוא הקשה שאי אפשר לומר כן דאי הכי הא דרב חננאל דלא כרבנן ודלא כר' יוחנן בן נורי, ופירשה הרב בפסוקי המוספין בלבד. ופי' דה"ק אילימא משום דנפיש בהו קראי דמוספין דר"ח ור"ה וקראי דמלכיות וזכרונות ושופרות והאמר רב חננאל כיון שאמר נעשה ונקריב לפניך כמו שכתבת בתורתך שוב אינו צריך לומר קראי דמוספין, זהו פירושו, ואינו נכון כלל בלשון הגמ', ויש להקשות הרבה על הפי' הזה, ועוד שאין בנוסח הגמ' דנפיש בהו קראי אלא דכתיבי בהו קראי, ושינוי הוא ששינה רש"י ז"ל לפי פירושו, וכ"ש דמלכיות זכרונות ושופרות ביום הכפורים בשחרית היו ולא במוספין (דהתם) [דהשני] מתקיע בשעת השמד שנו ובשעת היובל אין שמד ויש שלום, אלא כדברי הגאונים עיקר. +א"ה בכת"י אחר יש שינויים בסידור הדברים וכפי הנראה במהדורא בתרא שינה רבנו את סדר הדברים, וכתב תחילה ליישב פי' הגאונים, ואח"כ כתב פי' ר"ת, וז"ל בכת"י: ופירשה הרב בפסוקי המוספין בלבד ולשון הגאונים עיקר שהוא קבלה אפילו ביד רבותיו של רבינו שלמה, ועוד דלישנא דגמרא הכי דאמרינן אילימא משום דכתיבי בהו קראי והאמר רב חננאל וכו' משמע דלרב חננאל וכו', ובודאי קושיא הרב אינה קושיא דאליבא דכל אתי שפיר, דר' יוחנן בן נורי אמר אם אמרן שלש מכולן יצא, לפיכך אם אמר כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד ככתוב בתורתך וכן כתוב בדברי קדשך וכן כתוב על ידי עבדיך הנביאים יצא כאלו הזכיר שלושה פסוקי מלכות, ומשום הכי אקשינן למה מוציאן שליח ציבור מוטב שיתפללו הציבור ויזכירו שלש מכולן כר' יוחנן בן נורי, ולא הפסוקים עצמם אלא יאמרו במקומן ככתוב, דהא אמר רב חננאל כל מקום שאמרו להזכיר פסוק כיון שאמר ובתורתך כתוב שוב אינו צריך, והילכך אינו צריך להזכיר לא פסוקי מלכיות ולא פסוקי מוספין, ובתוספות אמרו בשם רבינו תם והיאך איפשר לומר כן וכו', זהו עיקר הפירוש, ולפיכך נהגו כו' (ע"כ הנוסח שבכת"י ממהדורא אחרת, ובמקומות שכתוב "וכו" הכונה לדברים שנכתבו בפנים באורך). +

והקושיא שהקשה רש"י דא"כ [דרב חננאל] דלא כרבנן ודלא כר' יוחנן בן נורי, הכי אמרו בתוספות בשם ר"ת דת"ק (כר') [ור'] יוחנן בן נורי היכא דאתחיל פליגי ולא יפחות למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, אבל יכול לפטור עצמו לגמרי על ידי ובתורתך כתוב, אבל מקראות של מוסף צריך להזכיר לעולם, ודברים אלו שלג שניר דתנא תני אין פוחתין והדר קתני דיעבד ואם אמר ז' יצא ור' יוחנן בן נורי ג' יצא, והוא אומר אינו צריך ואם התחיל צריך עשרה ובדיעבד יצא בז' או בג', וכל אין פוחתין דכולי תלמודא אפי' בדיעבד הוא [עד] דתני עלה ואם יצא, ועוד שעשה את הטפלה עיקר והחמיר בפסוקי המוספין יותר מן המלכיות, וכי היכן הוזכר בתלמוד שיאמר אדם פסוקין במוסף כלל, דבר זה לא מכתב כתיב ולא מתנן תנן וליתא לא בספרא ולא בספרי ולא בגמ', ותפלת המוספין אינה אלא שיאמר אדם השיבנו לירושלים בית מקדשך ונעשה ונקריב לפניך כמוסף היום הזה, ובירושלמי בפ' תפלת השחר אפי' אמר ונעשה לפניך חובותינו בתמידי יום ובקרבן מוסף יצא.

אבל פי' השטה הזו כך הוא, דמקשינן למה ש"צ מוציאן משום דכתיבי קראי כלומר מלכיות זכרונות ושופרות והאמר רב חננאל בכל מקום שאמרו להזכיר פסוק כיון שאמר ובתורתך כתוב לאמר שוב אינו צריך, שזה עולה לו במקום הפסוק, הילכך אם אמר כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד ככתוב בתורתך, וכן כתוב בדברי קדשך וכן כתוב ע"י נביאך יצא, כאילו הזכיר פסוקי המוספין עצמן,

ומוטב שיתפללו הצבור ויזכירו ג' מכולן כריב"ג, ולא הפסוקים עצמן אלא שיאמרו בהן ככתוב, וכן במוספין, ולא שיפטרם ש"צ ותבטל מהן תפלת הצבור לגמרי, זהו פי' שיטה זו, והוא נכון ומחזור וכפי קבלת הגאונים.

ולפיכך נהגו בספרד שאין מזכירין פסוקי מוספין אלא בשבת וראש חודש דרגילי, אבל בשלשה רגלים וראש השנה ויום הכיפורים דאתו לאיחלופי ולמיטעי אומר כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך וכו'.

ונהגו עלמא למימר זכרנו לחיים ומי כמוך וכתוב לחיים ובספר חיים, ומצינו בתשובות שנשאל הדבר לגאונים הראשונים ז"ל והשיבו כך אנו רגילין בישיבה לאומרן ולא פליגא אמאי דאמרינן לא ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות, דהתם צרכי יחיד לא ישאל אבל צרכי רבים ישאל דהא עבודה כולה צרכי רבים היא, ונושאים ונותנים הגאונים בדבר זה הרבה, וכן כתוב בהלכות של ה"ר יצחק בן גיאת, ואני תמה עליהן שהרי במסכת סופרים מפורש כלשון הזה כשם שחתימתן של ר"ה ויוהכ"פ משונה משאר הימים טובים כך תפלתן משונה, ואין אומרים זכרנו בג' ראשונות וזכור לחיים בג' אחרונות אלא בשני ימים טובים של ר"ה ויוהכ"פ ובקושי התירו, ע"כ. ונראין הדברים שהמסכתא הזו היא חיצונית וירושלמית היא ולא הוחזקה אצלם בבבל ובשתי ישיבות מ"מ כל ישראל נהגו בכך, ואמרו הגאונים שאם לא אמר אין מחזירין אותו אבל המלך הקדוש והמלך המשפט מחזירין אותו בין ש"צ בין יחיד.

כשם ששליח ציבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב רבן גמליאל אומר שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן, תניא אמרו לו לרבן גמליאל לדבריך למה צבור מתפללין, אמר להם כדי להסדיר שליח ציבור את תפלתו, אמר להם רבן גמליאל לדבריכם למה שליח ציבור יורד, אמרו לו כדי להוציא את שאינו בקי, אמר להם כשם שמוציא את שאינו בקי כך מוציא את הבקי, פירשו הגאונים דר"ג ורבנן בכל השנה פליגי, דלר"ג שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן בין בקי בין שאינו בקי, ולרבנן מוציא את שאינו בקי ואינו מוציא את הבקי, ממאי דקאמר להם לדבריכם למה שליח ציבור יורד והלא לדבריו שליח ציבור יורד כל השנה כולה, ועוד מדפריש ר' אמי הלכה מכלל דפליגי כל השנה כולה, ועוד מדאמר ר' יוחנן הלכה כרבן גמליאל בר"ה ויה"כ מכלל דפליגי אפילו בשאר ימות השנה, ומסקנא דהלכה כרבן גמליאל בשל ר"ה ויה"כ דשליח ציבור מוציא את כולן בין בקי בין שאינו בקי, והוא ששומעין אותן ממנו כגון של בית הכנסת, והוא הדין לעם שבשדות דאניסי ולא מצו למיתי לבי כנישתא, [נ"א שליח ציבור מוציאן אף על פי שאינן שומעין אותן], אבל דעיר דלא אניסי ומצו למיתי לבי כנישתא לא מפיק להו עד דשמעי, כך פירשו כל הגאונים.

אבל מדברי רש"י משמע דהוא מפרש דלא פטר ר"ג אלא עם שבשדות בלבד, אבל דעיר אפילו בבית הכנסת צריכין הן להתפלל ואין ש"צ פוטר הבקי, ואי אפשר לומר כן שהרי אמרו לו לר"ג לדבריך למה צבור מתפללין ואמר להם כדי להסדיר וכו', מ"מ למדנו ממשנתנו שאע"פ ששליח ציבור מוציא את הכל הציבור מתפללין הן בראש השנה ויום הכיפורים, וכתב ה"ר יצחק אבן גיאת בהלכותיו שנהגו בשתי ישיבות ובכולה בבל שמתפללין הצבור שבע, ושליח ציבור יורד ואומר תשע ומוציא את הכל ידי חובתן, והביא תשובות הרבה לראשונים לרב עמרם ולרב נטרונאי שאמרו מעולם לא התפלל צבור בראש השנה אלא שבע, ורבינו שריא ורבינו האיי בנו ז"ל כך אמרו, והזכיר עוד גאונים אחרים וכולם כך אמרו וכך העידו, וכתב הרב הזה ז"ל [נ"א: נמצאת למד מדבריו שאין היחיד מתפלל בצבור אלא שבע בלבד] ואנו קבלנו מחכמים גדולים ובעלי הוראה ואנשי מעשה שקבלו אף הם מחכמים גדולים שלפניהם וכגון רב שמואל הלוי שקיבל מן הרב ר' חנוך וזקנים שבדורו הלכה למעשה שאין מתפללין שבע כלל אלא תשע, וכך מורין ועושין, ומתניתא מסייעא להו דמקשו רבנן לר"ג לדבריו למה ציבור מתפללין (והם אמרו לו לדבריך) [והוא אמר להם לדבריכם] למה שליח ציבור יורד אלמא מה שהציבור מתפללין שליח ציבור יורד ומחזיר, ולרבנן של ציבור עיקר ולרבן גמליאל של שליח ציבור עיקר, ועוד האריך בראיות וטענות.

ובאמת שטענותיו של הרב טענות גדולות הן, אבל כיון שהגאונים מעידים ואומרים שמעולם לא נעשה כן בישיבה, אלא היחידים מתפללין שבע ושליח ציבור אומר לפנייהם תשע, וכך מנהגם מעולם, על כרחינו יש לנו לקבל עדותם שהגאונים קבלו וראו מרבנן סבוראי ורבנן סבוראי מרבנן אמוראי ובישיבתו ועל כסאו של רב אשי הן יושבין ושונין, ובבית הכנסת שלו היו מתפללין, ועוד שהרי מנהגם פשוט ברוב ישראל עד שבאו דברי ה"ר יצחק אבן גיאת וחזר מקצת המערב למנהג שלו, ומפני זה נתתי לבי בדבר ונתקיים בי מה שאמרו חכמים (עי' ירו' פאה פ"א ה"א) כל דבר שבית דין נותנין לבם עליו לסוף עולה בידם כמו שנאמר למשה בסיני, וכך היא הצעה של הלכה זו דודאי ר"ג ורבנן בין בראש השנה בין בכל השנה כולה פליגי כמו שהוכחנו למעלה וכך הסכימו כל המפרשים, ולפיכך הקשו לו למה ציבור מתפללין

כלל לא בראש השנה ולא בכל השנה כולה, והוא השיב שנהגו כן כדי להסדיר שליח ציבור את תפלתו ולא שיהא הדבר קבוע עליהם חובה, ולבסוף נפסקה הלכה כרבן גמליאל בשל ר"ה ויוהכ"פ בלבד ונמצאו פטורין מתשע ששליח ציבור פוטרן משום דאושי [נ"א: שש"צ פוטר מהן אפילו הבקי], וחייבין הן בשבע כשאר ימים טובים, שהרי חובת היום חייבין הן בה כשאר ימים טובים וכשם שהן חייבין בשבע דיוצר ומנחה, אבל התקיעות דאינן מלכיות זכרונות ושופרות שתוקעין בהן הם הם ששליח ציבור פוטרן, וזה נכון ועיקר הוא.

ומן הירושלמי למדתיו, דגרסינן התם ר' הונא רבה דצפורין בשם ר' יוחנן הלכה כרבן גמליאל באילין תקיעתא, ר' זעירא ורב חסדא הוון יתבין תמן בתקיעתא מן דצלון את צלותהון קם רב חסדא בעי מצליא אמר ליה ר' זעירא והלא כבר צלינא אמר ליה מצלינא והדר מצלינא דנחתין מערביא מן תמן ואמרין בשם ר' יוחנן הלכה כרבן גמליאל באילין תקיעתא ואנא לא כוינית הא אילו כוינית הוינא נפיק ידי חובתי, אמר ר' זעירא ויאות כל תניא תני לה בשם ר"ג ור' הושעיה בשם חכמים, ר' אבא דקסרין בשם ר' יוחנן והוא שישנו שם מראש התפילה, אמר ר' תנחום ב"ר ירמיה מתני' אמרה כן סדר ברכות אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכו', וזה הירושלמי כתוב בהלכות של רבינו ז"ל, ופירושו ברור הוא שפסקו תחלה הלכה כר"ג בתקיעות, ופירש רב חסדא דדוקא במתכוין אבל אם לא נתכוון אף על פי ששמען משליח ציבור לא יצא, ואתא ר' אבא והוסיף והוא שישנו שם מראש התפילה מתחלת אבות, הא אילו היה שם מתחלת התקיעות ושמע מלכיות זכרונות ושופרות בלבד לא יצא, ואמר ר' תנחום מתני' אמרה כן סדר ברכות אבות וגבורות וקדושת השם, דאלמא סדר תפילה זו מתחלת אבות היא ועד הסוף כדקתני ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים.

עכשיו נלמוד מכאן שלא פסקו הלכה כר"ג אלא במלכיות זכרונות ושופרות בלבד, והוא שאמרו הלכה כר"ג באילין תקיעתא אבל לא בשאר התפילה, ולפיכך הוצרכו לומר שהוא צריך להיות שם מראש התפילה שלא תאמר כיון שאינו מוציאו אלא ידי מלכיות זכרונות ושופרות והוא מתפלל לעצמו ג' ראשונות לא יהא צריך לשמוע ממנו אלא מה שמוציאו, בא להודיענו שיש סדר לתפלה וצריך להיות שם מתחילה ועד סוף.

ומכלל הענין נלמוד שצריך היחיד להתפלל שבע שהן חובת היום, וזה דבר מתוקן מאד ומקיים כל המנהגות כהוגן, כי מהן שמתפללין תשע להסדיר ש"צ ויוציאין בשל עצמן דבקיאי הן, ומהם שאינן בקיאי באלו או שאינן רוצים להתפלל אלא חובתם ומתפללין שבע ודי לשליח צבור להסדיר תפלתו בקצרה בשבע שלהן.

כיון שאמרנו שראש השנה יום דין לכל אדם וכולן נדונין בו, צריכין הכל לשום הדבר על לבם ולשוב בתשובה, ולהתחרט על עונותיהם ועל פשעיהם, ולהרבות תפילה ותחנונים לפני הקדוש ברוך הוא שימחול על לא הודע שלהם, שאין יום הכיפורים מכפר אלא על השבים בתשובה, והתשובה חסד גדול על הבריות אבל עונש גדול הוא להם, שבזמן שאדם חוטא לא עבר על רצון בוראו אלא שעה אחת בשעת החטא, וכשהוא עומד במרדו ואינו שב בתשובה נמצא כל ימיו מכעיס לשם ואינו חושש לעשות רצון בוראו כלל, וכל שכן ישראל שמתפללין ומתלחשין ומתודין בפיהם ואומרים חטאנו עוינו וכו' ואינן מניחין העבירות כלל שזה בודאי מרד גדול הוא ומוסיף על חטאתו כעס וחרון אף השם, משל לליסטים ששולל את הדרכים ומלסטם את הבריות והוא בא לפני המלך מעצמו ואומר לו אדוני המלך מחול לי שהרגתי אנשיך ושללתי אנשי מדינותיך [נ"א: ולסטמתי דרכיך] ולמחר חוזר לרעות שעשה, שזה בודאי כל פיוסין שהיה מפיין למלך [אינן אלא] נאצות גדולות ומיעוט כבודו ומוראו של מלך, ולכך אמר הכתוב רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקד עליכם את כל עונותיכם, אמר הקדוש ברוך הוא גליתי לכם דין יום הכיפורים והודעתי לכם שאני מכפר בו על השבים ופירשתי לכם כל טכסיסין של יום בתענית ובתפילה וקרבות ותשובה על ה[עבירות] ולא חששתם על דברי לשוב כלל, הלא זה מרד גדול הוא, נמצא קרובן של ישראל אצל הקדוש ברוך הוא הוא הגורם להם ריחוק וגלות וכל עונש, וכל שכן הזוכים לישב לפני הקדוש ברוך הוא בארצו שהם כמו רואי פני המלך, ואם זהירים בכבודו טוב להם ואשריהם, ואם ממרים בו אין לך מרד גדול מזה ואוי להם יותר מכל אדם שהם עושין מלחמה עם המלך בפלטיין שלו ומכעיסין אותו בפניו, ומה הוא עושה להן מוציאן מן הפלטיין שלו וטורדן בכל העולם, הוא שנאמר בהם העם המכעיסים אותי על פני תמיד.

ואומר לא ישבו בארץ ה' (הושע ט'), ומהו הענין הזה ארץ ה', וכי אין כל העולם ארץ ה', הכל ברא והכל יצר והכל שלו, אלא יסוד הדבר הזה בפסוק שאמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם וגו' כי חלק ה' עמו וגו', והענין כי השם הנכבד ברא שמים וארץ ושם כח התחתונים בעליונים, ונתן על כל עם ועם

בארצותם לגוייהם כוכב ומזל ידוע כאשר ידוע בספר האצטגנינות, וזהו שנאמר אשר חלק ה' אליהן אותם וגו' כי חלק להם מזלות בשמים, וגבוהים עליהם מלאכי עליון נתנם להיותם שרים עליהם, כענין שנאמר ושר מלכות פרס עומד לנגדי, וכתוב והנה שר יון בא, ונקראין מלכים דכתיב ואני נותרתי שם אצל מלכי פרס, והשם ית' הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים לכל העולם, אבל ארץ ישראל אמצעות העולם ואמצעות הישוב היא נחלת ה' מיוחדת לשמו, לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו זרע אהביו, וזהו שנאמר והייתם לי סגולה מכל העמים וגו' וכתוב והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים, ולא שתהיו אתם לאלהים אחרים כלל, והנה קדש העם היושב בארצו בקדושת העריות וברוב המצות להיותם לשמו, ולכך אמר ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי וגו' ולא תקיא אתכם הארץ וגו' וכתוב ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם וגו' אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים, יאמר כי הבדילנו מן העמים אשר נתן עליהם שרים ואלהים אחרים בתתו לנו הארץ הזאת שיהיה הוא ית' לנו לאלהים ונהיה מיוחדים לשמו בה, והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל המטמא אותה ולא תסבול עובדי עבודה זרה ומגלי עריות.

והנה בחוצה לארץ אף על פי שהכל לשם הנכבד אין הטהרה בה שלימה בעבור המשרתים המושלים עליה, והעמים תועים אחרי שריהם לעבוד גם אותם, ולכך אמר הכתוב אלהי כל הארץ יקרא, כי הוא אלהי האלהים המושל על הכל והוא יפקוד בסוף על צבא המרום במרום להסיר ממשלת העליונים ולהרוס מערכת הכוכבים והמשרתים, ואחרי כן על מלכי האדמה על האדמה, והוא מה שאמר הכתוב בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא, וזה צריך פירוש ארוך אין עתה זמנו, וזה טעם וזנה אחרי אלהי נכר הארץ וגו' כי האלהות נכרים הם בארץ השם ובנחלתו, וזהו שנאמר כי לא ידעו את משפט אלהי הארץ וישלח בם את האריות והנם ממיתים אתם וגו', הנה הכותים לא היו ענושים בארצם בעבדם את אלהיהם לשלח בהם את האריות, ובבואם בארץ ה' ועשו שם כמעשיהם הראשונים שלח בם את האריות הממיתים אותם, וכך שנו בספרא ולא תקיא אתכם הארץ ארץ ישראל אינה כשאר ארצות אינה מקיימת עובדי עבירה, ובספרי ואין עמו אל נכר שלא תהא רשות לאחד משרי האומות לשלוט בכם, כענין שנאמר ואני יוצא והנה שר יון בא וגו'.

וזהו מאמרם של רבותינו ז"ל שאמרו (כתובות ק"י ב') כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים, וכתוב כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים, ואמרו בירושלמי פ"ק דסנהדרין כתיב ואל יתר זקני הגולה אמר הקדוש ברוך הוא ביותר הם עלי זקני הגולה, חביבה עלי כת קטנה בארץ ישראל מסנהדרי גדולה בחו"ל, ובתוספתא דע"ז (פ"ה) הרי הוא אומר ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים ואומר לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים, כל זמן שאתם בארץ כנען אהיה לכם לאלהים אין אתם בארץ כנען כביכול אין אני לכם לאלהים, ומפני ענין זה אמרו בספרי ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ היו מצוינין במצות כשתחזרו לא יהו עליכם חדשים, וכן ירמיה אומר הציבי לך ציונים אלו המצות שישראל מצויינים בהם, והנה הכתוב הזה שאמר ואבדתם מהרה ושמעתם את דברי אלה על לבבכם אינו מחייב בגלות אלא חובת הגוף בלבד כתפילין ומזוזה שנאמר וקשרתם וכתבתם, וכן כתב רש"י בפ"י החומש אף לאחר שתגלו היו מצויינין במצות הניחו תפילין ועשו מזוזה, ופירשו בהן כדי שלא יהו עליכם חדשים כשתחזרו לארץ, כי עיקר המצות ליושבים בארץ ה', ולפיכך אמרו בספרי וירשתה וישבת בה ושמרת לעשות ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות, וכך היא שנויה בתוספתא דע"ז.

וזהו מה שהוציאני מארצי וטלטלני ממקומי, עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי, נעשיתי כעורב על בני אכזרי על בנותי, לפי שרצוני להיות טלטול שמתי [אולי צ"ל נשמת] בחיק אמי.

וזה הענין הוא מחשבת הרשעים שהיו אומרים ליחזקאל הנביא (סנהדרין ק"ה א') רבינו יחזקאל עבד שמכרו רבו יש לו עליו כלום, שנאמר והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וכמשפחות האדמה לשרת עץ ואבן, כלומר כיון שיצאנו מארצו הרי אנחנו כגוים שאינו מעניש אותם על ע"ז שלהם, וזהו שאמר הכתוב ושלמתי ראשונה משנה עונם על חללם את ארצי בנבלות שקוציהם ותועבותיהם מלאו את נחלתי, והענין הזה הוא במקומות רבים בכתובים ויראנו כל מי שהוא פתוח העין אחר שגלית את עיניו, והנה הזכירה התורה כי אנשי ארץ כנען נענשו בעבור העריות שנאמר כי כל התועבות האל עשו אנשי הארץ וגו', ורבותינו ז"ל אמרו (סנהדרין נ"ו ב') שהזוהרו עליהם אדם ונח שלא ענש אלא אם כן הזהיר, אבל הכתוב לא הזכיר האזהרה אלא אמר כי הארץ תקיא אותם שהיא תתעב את כל התועבות האל, והנה לא אנשי ארץ כנען בלבד היו מוזהרים [נ"א: כאדם ונח] והפרשה אמרה

כמעשי ארץ מצרים וגו' ולא הקיאה את יושביה ולא שאר ארצות הגוים את גוייהם, אבל הכל למעלת ארץ ישראל וקדושתה וטהרתה, והנה נסתכלתי בפרשה וראיתי שהכל... הקיאה אותנו בעונותינו [והאומות אשר] לא הקיאה התולדות מוסף עליהם...

הדר העולם ארץ ישראל, הדר ארץ ישראל ירושלים, והדר ירושלים בית המקדש, הדר ביהמ"ק בית קדשי הקדשים, הדר בית קדשי הקדשים מקום הכרובים ששם השכינה שנאמר ונועדתי לך שם ודברתי וגו', ואומר רועה ישראל האזינה וגו' יושב הכרובים הופיעה, ואומר היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה, גלתה שכינה בעונותינו גלה הכל, פנה זיוה פנה הודה פנה הדרה שנאמר ויצא מבת ציון וגו' ישבה לה ירושלים כאלמנה שנאמר איכה ישבה בדד וגו', ולעתיד לבא שכינה חוזרת והכל חוזר, משל למטרונא שנשאת למלך וילדה לו בנים ובנות הלך המלך למדינת הים עמדה וישבה לה כאלמנה, לימים רבים באו מלכות באו מבשרים ואמרו לה באו חתניך אמרה תשמחנה בנותי, אמרו לה באו בניך אמרה תשמחנה כלותי, אמרו לה בא המלך אמרה הא ודאי חדותא, עמדה ולבשה בגדי מלכות וקשטה עצמה וקבלה המלך בשמחה, כך לעתיד לבא אומרים לירושלים בא משיח בן דוד אומרת להם ישמח הר ציון, אומרים לה באו הגליות אומרת להם תגלנה בנות יהודה, אומרים לה בא המלך אומרת הא ודאי חדותה שנאמר שוש אשיש בה' תגל נפשי באלקי, ואומר קול צופיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, אמן וכן יהי רצון.